

બાલોપચાર.

લેખક અને પ્રકાશક
રાજાજી પ્રસન્ન હાલસુખરામ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાશ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૫૨-૧૨ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ ૮૫૨-૧૨૫૧૨

વિષય ૩૩૩:૪:૬

બાલોપચાર.

લેખક અને પ્રકાશક

સૌ. રાવળ પ્રસન્ન દલસુખરામ.

(શ. છ. વિ. રાવળનાં પત્ની.)

હેડમિસ્ટ્રેસ લેડી રે ગર્લસ્કુલ.

લૂણાવાડા.

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૬.

કૌમત ચાર આના.

(સર્વ હક સ્વાધિન.)

ગુજરાત વિધાપીઠ પ્રેશાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૮૪૮

જ્ઞાનમંદિર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં રાજરાય અમૃતરાયે
અમૃત; ત્રાયપુર, વાલેશરીની પોળ-અમદાવાદ.

અર્પણ પત્રિકા.

પરમકૃપાળુ માનવંતાં, શ્રીમતી અ. સૌ. શેઠાણી
ત્રેમકુંવર બાઈ, તે સુપ્રસિદ્ધ શેઠા સાહેબ
સાક્ષર શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવળ
જે. પી. નાં ધર્મપત્ની.

મુંબઈ.

આપની સતત વિદ્યા ઉપર અલિરુચિ, અતિ
દયાળુ ને કૌમળ સ્વભાવ, સ્વધર્મ ઉપર અવિચળ,
અડગ, ને પૂર્ણ શ્રદ્ધા, તેમ મ્હારી ઉપરનો આપનો
ઘણી લાંબી મુદ્દતનો પ્રેમભાવ જોઈ, આ ન્હાનકંડું
શ્રી અને બાળોપયોગી પુસ્તક આપને અર્પણ કરું છું.

આપની હુમેશની

રાવળ પ્રમુખ દલસુખરામ.

સૌ. પ્રસન્ન દલસુખરામે રચેલાં પુસ્તકો.

૧ નવલ્લરામ કૃત બાળ ગરબાવળીના અર્થ,
કવિતાના વિવરણ સાથે. ૦—૩—૦

૨ બાળોપચાર,—બાળકોના જુદા જુદા ૭૭ રોગો
ઉપર ૨૬૮ દવાઓનો સંગ્રહ. ૦—૫—૦

મળવાનું ઠેકાણું.—લૂણાવાડા લેડી રે ગલ્લ સ્કુલ.

શ્રી મહાબળેશ્વરની ઉત્તમ પ્રસાદી.

ઉત્તમ ભૈરવ ગુટિકા.

આ દવાથી પાચન શક્તિમાં વધારો થઈ, રોજના કરતાં વધારે ખોરાક લેવાય છે, તેની સાથે લોહીમાં સુધારો વધારો થાય છે; વળી શરીરમાં શક્તિ વધવાથી માણસને હરેક કામ કરવામાં બમણો ઉત્સાહ આવે છે, ઘણી લાંબી મુદતના પ્રમેહને મટાડે છે. મગજને પુષ્ટી આપતી હોવાથી તે સ્ત્રી, પુરુષ, અને બાળકોને પણ ઘણી ઉપયોગી છે.

કૌમત શીશી એકનો રૂ. ૧—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું.—છ. વિ. રાવળ. લૂણાવાડા-વાયા-ત્રેધરા.

અનુક્રમણિકા.

સંખ્યા. રાગનું નામ.	ઉપાય સંખ્યા.	પૃષ્ઠાંક.
૧ અપ્રીયુ છોડાવવાનો ઉપાય.	૧	૧૭
૨ અપ્રીયુ ઉતારવાનો ઉપાય.	૧	"
૩ અતિસાર.	૧૨	"
૪ અળાઇઓ.	૧	૧૯
૫ આગરની ગોળાઓ.	૧	"
૬ આંકડી.	૧	૨૦
૭ આંખો આવવી	૧	"
૮ એરંડી પાક.	૧	"
૯ ઉલટી.	૧૮	૨૧
૧૦ ઉધરસ.	૧૫	૨૪
૧૧ ઉટાંટીયો.	૫	૨૭
૧૨ બાળક, બલદી ઉચું વધે	૧	૨૮
૧૩ કૃમિ-કરમીયા.	૨૧	"
૧૪ કોલેરા.	૧	૩૧
૧૫ કફ વિકાર	૧	"
૧૬ ગોરમટી (માટી) ખાવી.	૧	૩૨
૧૭ ગુમકું.	૧	"
૧૮ મળુ પડયું હોય	૭	"
૧૯ ગળામાં કાંટા.	૧	૩૩
૨૦ ગળાની ગરમી.	૧	૩૪

અંખ્યા. રોગતુ' નામ.	ઉપાય સંખ્યા.	પૃષ્ઠાંક.
૨૧ મુદા પાકી હોય.	૩	"
૨૨ ચુંક.	૮	"
૨૩ વારંવાર ચરકતું હોય.	૧	૩૬
૨૪ ચાંદાં, રતવા, ને વિસ્ફોટક	૧	"
૨૫ રવચાના રોગ.	૧	"
૨૬ છાતીનાં દર્દ	૧	૩૭
૨૭ શુદ્ધાબ-રેચ.	૨	"
૨૮ ઝાડા બંધ કરવાના ઉપાય.	૬	"
૨૯ ઝાડો પેસાબ બંધ થયો હોય.	૧	૩૯
૩૦ કુંટીએ સોબ.	૧	"
૩૧ કુંટી પાકી હોય	૨	"
૩૨ દાંસાનો ઉપાય.	૧	"
૩૩ તાવના ઉપાય.	૧૦	"
૩૪ તાવમાં તાણુ.	૩	૪૧
૩૫ તાળવે ખાડો પડ્યો હોય.	૪	"
૩૬ વારંવાર તરસ લાગવી.	૧	૪૨
૩૭ દાંત આવતી વખતની પીડા.	૪	"
૩૮ નિરોગી રાખવું.	૧	૪૩
૩૯ નેત્ર રોગ.	૧	૪૪
૪૦ દુબળાં રહે તેનો ઉપાય.	૧	"
૪૧ નિરોગીને બળવાન.	૧	૪૫
૪૨ પેટના રોગ.	૧૩	"

સંખ્યા. રોગનું નામ.	ઉપાય સંખ્યા.	પૃષ્ઠાંક.
૪૩ પલુર લાગ્યું હોય.	૧	૪૯
૪૪ પેસાળ બંધ થયો હોય.	૧	„
૪૫ ફાલ્લોઓ.	૩	„
૪૬ ફેફસું, સસણી, ને વરાધ	૧	૫૦
૪૭ બાળા ગોળી કરવાની રીત.	૨	„
૪૮ મ્હોંમાં થૂલીયું.	૧	૫૧
૪૯ મરડો.	૩	„
૫૦ મોંમાં ચાંદીઓ.	૩	૫૨
૫૧ મૃગી અને વરાધ.	૧	„
૫૨ મખારખી.	૧	„
૫૩ વારંવાર રોયાં કરતું હોય.	૧	૫૩
૫૪ રતવા.	૫	„
૫૫ વાનો ખુલાસો.	૨	૫૪
૫૬ વરાધ.	૧૨	„
૫૭ વાધણી.	૨	૫૮
૫૮ ચરદી અને ખાંસી.	૨	„
૫૯ શક્તિ (બળ) વધારવાના ઉપાય.	૫	„
૬૦ શૂળ.	૨	૫૯
૬૧ શરીર પુષ્ટ કરવાનો ઉપાય.	૧	૬૦
૬૨ સંઘ્રહીણી.	૭	„
૬૩ સસણી.	૧૦	૬૧
૬૪ સલેખમ.	૧	૬૩

સંખ્યા. રોગનું નામ.	ઉપાય સંખ્યા.	પૃષ્ઠાંક.
૬૫ હોજરીમાં લોહી જમ્યું હોય.	૪	„
૬૬ હગામણ.	૨	૬૪
૬૭ થાનના રોગ.	૧૬	„
૬૮ ધાવણ વધારવાના ઉપાય.	૧૦	૬૮
૬૯ હેડકી.	૧	૭૦
૭૦ હાંફણી, સસણી વગેરે.	૧	„
૭૧ થાનના ફરી ઉપાય.	૩	„
૭૨ થાન પકવવાના ઉપાય.	૧	૭૧
૭૩ પાકેલાં થાન રૂઝવવાં.	૧	„
૭૪ થાન ઉપર ચાંદી, ચાંદાં ને ધારાં.	૧	„
૭૫ ધાવતી વખતે માથું માર્વું હોય તેની પીડા.	૧	„
૭૬ છોકરું મરી ગયા પછી ધાવણ મારવું.	૩	૭૨
૭૭ ધાવણ વધારવાના ખીજા ઉપાય.	૨	„

પ્રસ્તાવના.

ઈશ્વરે માણસ સરજ્યાં, ત્હેની સાથે ત્હેમના રોગની ઉત્પત્તિ પણ થઈ, અને તે સાથે તેના ઉપચારો પણ તેણે સરજ્યા. પણ રોગની ઉત્પત્તિ એ દરેક માણસની પોતાની જાતની અજ્ઞાનતાનું પરિણામ છે. તે જો દૂર થાય તો ખનતા સુધી કોઈ પણ વખત રોગથી પીડાવાનો પ્રસંગ આવે નહિ. જે ઉપાયો અન્ય દેશના લોકોએ કરી જોયા, અને તેથી ત્યાંના લોકની મરણની સંખ્યા ઓછી થઈ તે ઉપાયો આપણા દેશના લોક કરે તો અહિં પણ મરણનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું આવે, એ દેખીતું છે. આ પ્રમાણે આરોગ્યવિધાનું જ્ઞાન દરેક માણસને ઘણું ઉપયોગી છે, અને તે અચુક ફાયદો ઈર્થા વિના રહેતુંજ નથી. તેમ છતાં તે જ્ઞાન મેળવવાની તેમ મેળવ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તવાની ઘણાક માણસો જોઈએ તેટલી કાળજી રાખતાં નથી, અને તેથી નાહક રોગના દુઃખે પીડાઈ, ત્હેનો દોષ દૈવને માથે, કે આકાશના ચળકતા ગ્રહોને માથે મૂકે છે, પણ તેમને ખબર નથી, કે દૈવ એ શબ્દનો અર્થ કે

સાવાર્થ કંઈજ નથી. તેમ ખગોળના ગ્રહો એવા નહારા નથી, કે વગર કારણે પૃથ્વી ઉપરના માણસોને વગર ગુન્હે પીડા કરે ! હિમાલય કે વિન્ધ્યાચળ પર્વત નજીક છતાં કોઈને પીડા કરતા નથી, તો હુબરો મૈલપર રહી સૂર્યની આસપાસ ફરનારા આ ગૃહો આપણને કેવી રીતે નડે, તે કાંઈ સમજાતું નથી. ખરેખર, દરેક માણસના રોગનું કારણ, તેની પોતાનીજ અજ્ઞાનતા હોય છે. તે જો છોડી દે, અને સાચવીને ચાલે, તો પછી ત્હોને રોગના પંજામાં સપડાવાનો વખતજ આવે નહિ. આપણે જાણી જોઈને, કે અજાણતાં દાળમાં વધારે મરચું નાખી, તીખી તમતમતી કરીએ, ને પછી ન ખવાયાથી હૈવને માથે દોષ નાખીએ, તે શું ખરું કહેવાય ? કોઈ મૂર્ખ રસોઈયો, દૂધપાકમાં મીઠું નાખી, દૂધ ફાટી ગયાનો દોષ શનિ કે રાહુના ગ્રહ ઉપર મૂકે તે શું વાજખી ગણાય ? ઇશ્વરે આપેલી ગતિમાં અહુર્નિશ વગર વિશ્રાંતિએ ફરનારા ગૃહોએ આ દૂધપાક ખગાડ્યો, કે મૂર્ખ રસોઈઆએ ખગાડ્યો, ત્હોનો વિચાર કરી જોવો જોઈએ. આજ પ્રમાણે પેટમાં મળ વિકાર થયાથી તાવ આવે, તો તે આઠમા સ્થાનમાં પડેલા કેતુએ આણ્યો, કે

પોતાની શરીર પ્રકૃતિ તપાસી રેય (જુલાળ) નહિ
 દેનારા માણસે આશ્ચર્ય ? ખરું જોડું પારખવાની
 શક્તિ પ્રભુએ દરેક મનુષ્યમાં મૂકી છે, તો તેનો
 ઉપયોગ કરી, કાર્યનું કારણ તપાસી જોયા પછી
 તેનું દોષપાત્ર કોણ છે તે જોવું જોઈએ. પણ જુએ
 છે કોણ ? નશીબને માથે બધું નાખી દીધું એટલે
 બસ, છૂટયા : પણ આમ નશીબને ખરું માનનારા
 માણસો, કાંઈ કેવળ મૂર્ખ હોતા નથી. તેઓ બજ-
 રમાં એક પૈસાનું ભીંડાનું શાક લેવા જતાં દરેક
 ભીંડા તપાસી તપાસીને જુએ છે, કે તે સડેલો તો
 નથી ! તેઓ એક પૈસાની દોરાની દડી લેવા જતાં
 તેના દોરા કયા છે કે પાકા, તે બરોબર તપાસ્યા
 પછીથીજ તે ખરીદે છે. તેઓ આવા ક્ષુદ્રક કાર્ય
 માટે લાંબો વિચાર, ને પાકી તપાસણી કર્યા વિના
 રહેતાજ નથી. નશીબમાં હશે તો સારા ભીંડા, કે
 પાકા દોરાની દડી મળશે એમ સમજી તેઓ લેઈ
 આવતા નથી. ત્યારે એ નક્કી છે, કે જેમાં તેમનું
 કાંઈ ચાલતું નથી, ને તેથી નિષ્ફળ થાય છે, ત્યારે
 જ ખાલી મન મનાવવા માટે નશીબનો દોષ કાઢે
 છે, ને તેમ કરી મન વાળે છે. નશીબને માનના-
 રાને કહીએ કે, રાતે બારણાં વાસી સાંકળ ન દેતાં,

ઉઘાડાં મૂકીને સુઈ રહેજો ! નશીબમાં હશે તો ત-
 મારી મીલકતને કોઈ પણ લેઈ લેનાર નથી. પણ
 તેમ કરવા તેઓ ચોક્ખી ના પાડશે. જેલનો જમાદાર
 જેલના દરવાજાને તાળું મારી, પહેરાવાળાને સખત
 તાકીદ કરીને ઘેર ખાવા જાય છે, નશીબ પ્રમાણે
 દરેક કેદીને સજા થયેલી છે માટે તે ખારણું ઉઘાડું
 મૂકતાં કેદીઓ નહિ નાસી જાય, તેમ કદી પણ માનતો
 નથી ! દીવાના માટીના કોડીયામાં દીવેલ ને દીવેટ
 છતાં ખારી ઉઘાડી મૂકીએ તો દીવો ઘેર (ઓલવાઈ)
 જાય છે. પણ જો ખારી ઉઘાડીએ નહિ તો આખી
 રાત બળી, વખતે બીજા દિવસની રાત માટે દીવેલ
 કંઈક બચેલું જણાય છે, આજ પ્રમાણે હરેક માણસે
 પોતાની શરીર પ્રકૃતિ માટે બનતી કાળજી રાખી,
 રોગ ન થાય તેના માટે બનતા ઉપાયો કરવા જો-
 ઇયે. તેમ છતાં કોઈ વાર રોગ થાય તો તેના માટે
 કંઈક પણ ઉપચાર કરવાજ જોઈયે. મહાત્મા તુલ-
 સીદાસજીએ પોતાના પ્રખ્યાત રામાયણમાં કહ્યું છે
 કે-દુઃસ્વ મટે કુચ ઔષદ સ્વાયા. માટે દરદની વખતે
 કોઈ અનુભવી વૈદ, હકીમ, કે ડૉક્ટરને પોતાના
 દરદની હકીકત કહી તે જે દવા આપે, અથવા જે
 દવા કરવાનું કહે તે કરવી જોઈયે.

મોટી ઉમરનાં માણસ પોતાને ક્યાં દરદ થાય છે તે કહી શકે છે, એટલું જ નહિ, પણ તે કેવી રીતનું થાય છે તે પણ ખુલાસાવાર જણાવી શકે છે. કદાપિ તેમનાથી બોલી શકાતું ન હોય તો તેઓમાં ઇસારતથી સમજાવવા જેટલી શક્તિ હોય છે, અથવા તો જેઓ ભણેલાં હોય છે, તેઓ સ્લેટ, કે કાગળ ઉપર લખીને બતાવી શકે છે. અને તે ઉપરથી વૈદ, કે ડૉક્ટર તેમની દવા કરી શકે છે. તે કરેલી દવાથી ફાયદો ન થતો હોય તો તે પ્રમાણે કહેવાથી કે જણાવ્યાથી વૈદ કે ડૉક્ટર બીજી દવા બદલી શકે છે, ને આખરે તેઓ રોગથી મુક્ત થઇ પોતાની ગુમાવેલી તંદુરસ્તી પાછી મેળવવા ભાગ્ય-શાળી થાય છે.

પણ ગરીબ બિચારું અવાચક બાળક તે પ્રમાણે કહી શકતું નથી, નથી તહેનામાં બોલવાની, કે લખી બતાવવાની શક્તિ, કે નથી ઇસારતથી સમજાવવા જેટલી બુદ્ધિ, તેથી તેવાં બાળકો રોગથી પીડાઇ કેટલીક વખત અકાળે મરણને વશ થાય છે.

કેટલીકવાર આવા બાળકોને પેટમાં દુઃખ થતું હોય તો તેમની અજ્ઞાન માતા, પેટને બદલે માથાની દવા કરવા મંડી જાય છે, પેડુમાં દુખતું હોય તો

પોતાની અક્કલ પ્રમાણે અનુમાન કરે, પગે દવા ચોપડતી હોય છે. જો માતા, આવાં છોકરાંના રોગની કંઈક માહિતી ધરાવતી હોય છે, તો કેટલીક વાર તેમનાં કરેલાં અનુમાન ખરાં પડી, દવાથી આરામ થઈ શકે છે, ને તેથી વધારે માહિતી મેળવી જાતિ અનુભવનો પોતાનાં બાળકો સિવાય બીજા સ્ત્રીનાં બાળકોને પણ લાભ આપી શકે છે. આવી અનુભવી સ્ત્રીઓ પાસે બીજા કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનાં રોગી બાળકને લેઈ જાય છે, ને તેમના કહ્યા પ્રમાણે દવા કરે છે.

પણ બધી માતાઓ કાંઈ એટલું જ્ઞાન, કે અનુભવ ધરાવતી નથી, અને તે જ કારણથી સેકડો બાળક, બચપણમાંથી જ વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ અકાળે મૃત્યુવશ થાય છે. ગુલાબની ખીલતી કળીઓ પુરેપુરી ઉઘડી, માળીને તેનો લાભ આપ્યા વિના એમને એમ ખરી પડે છે.

આથી તેવી બહેનોને કંઈક પણ ઉપયોગી થાય, એવા હેતુથી આ ન્હાનું પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે, ને તહેમાં બનતા સુધી એવી દવાઓ દાખલ કરેલી છે, કે તે ગાંધીની દુકાનેથી કે ગામની સ્ત્રી પાસેના ખેતરો, કે જંગલમાંથી જટ મળી શકે.

આ દવાઓનો ઘણો ખર્ચ લખેલો ભાગ લૂણા-
વાડના વૈધ સખુરભાઈ મનોરભાઈ પાસેથી મળેલો
છે. આ ભાઈએ કે. રા. સા. ભોગીલાલ પ્રાણવલ્લ-
વદાસ તથા રા. બા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટા-
વાળા પાસે ઘણી મુદત સુધી નોકરી કરતાં કરતાં
વડોદરામાં કેટલાંક વરસ સુધી વૈદકનો ધંધો પણ
કર્યો હતો, એટલે પુસ્તકમાંની ઘણીક દવાઓ તેમની
જાત માહિતીની છે, એમ કહેવાને હરકત નથી.

તે વિના બીજી કેટલીક દવાઓ બીજાં કેટ-
લાંક લખેલાં તેમ છાપેલાં પુસ્તકોમાંથી લીધી છે.
(છાપેલાં પુસ્તકોમાંથી ઘણી જુજ લેવામાં આવી છે.)
પુસ્તક પુરેપુરું લખાઈ રહ્યા પછી તેને લૂણાવાડના
વૈધ છોટાલાલ બાળકૃષ્ણને બતાવવામાં આવેલું, ને
તેમણે વાંચી જોઈ કેટલોક સુધારો વધારો કરવા માટે
કેટલીક સૂચનાઓ આપેલી, તે પ્રમાણે કરવામાં
આવ્યું છે. મતલબ કે આ આખું પુસ્તક બનતી
સંભાળ રાખીને લખવામાં આવ્યું છે. તેમ તેમાંની
કેટલીક દવાઓ જાત માહિતીની એટલે મારાં પો-
તાનાં બાળકોને કરી જોયેલી પણ દાખલ કરી છે.

દરેક માણસના શરીરની આંતર વ્યવસ્થા એક
સરખી હોતી નથી, તેની સાથે બધાં બાળકોની ઉંમર,

શક્તિ, અને બીજી ખામતો પણ એક સરખી મળતી આવતી નથી, તેથી કેટલીક જગોએ બાળકોની દવાઓનું માપ આપવામાં આવ્યું નથી, તેથી મ્હારી બુદ્ધિવાન બહેનો પોતાની અકલનો ઉપયોગ કરશે એવી આશા છે.

તેમણે જાણવું જોઈએ, કે રોગ પારખવાનું કામ ઘણું અગત્યનું છે, તેની સાથે ઘણું નાણુક પણ છે. એટલે હરકોઈ ઉપાય કરતાં ઘણા લાંબો વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે

છેવટે મ્હારી જગત નિયંતા મહા પ્રભુને એટલી નમ્ર પ્રાર્થના છે, કે આ પુસ્તકમાં આપેલી દવાઓથી નિર્દોષ ને રમાડવા જેવાં સુંદર બાળકોને લાભ થાઓ.

બહેનોને કેટલીક અગત્યની સૂચના.

૧ બહેનો, બાળકના મંદવાડમાં ગલરાઈ ન જતાં ધીરજ રાખજો, કેમકે ગલરાઈમાં બનતા ઉપચાર થઈ શકતા નથી, તેમ વિશેષ ચિંતા રાખી ઓછું ખાવાથી બાળક માટે પુરતું ધાવણ આવતું નથી, તેથી તે માંદુ બાળક વધારે ભૂખે મરે છે. તેથી શાન્ત ચિત્ત રાખી બનતા ઉપાયો કરી જો જો.

૨ બાળકના શરીરને (ગ્રીષ્મ ઋતુ સિવાય) બનતાં સુધી ગરમ કપડાંથી હુંફાળુ રાખજો, તેમ તેમના માટે કપડાં શીવડાવવામાં કંબુસાઈ કરશો નહિ, તેમ તંગ કપડાં પસંદ કરશો નહિ.

૩ વારંવાર ધવડાવ ધવડાવ કરવાથી બાળકનું ધાવણ ઉલટી થઈ નીકળી જાય છે, તેમ તેમના નાભુક અન્નાશયને ખીલકુલ વિશામો મળતો નથી. રડવાનું કારણ કાંઈ હુમેશાં ભૂખ્યું થયું હોય તેમ હોતું નથી. ઘણીકવાર તે કાંઈક દરદથી પીડાતું પણ હોય છે, ને તેથી જ રડે છે. તમે તેની દવા ન કરો, ને ધવડાવ ધવડાવ કરો, તેથી કંઈ દરદની શાન્તિ થાય નહિ.

૪ બાળકને અપ્રીણ કે આગરૂની ગોળીઓ ખવડાવવાની માઠી ટેવ પાડશો નહિ. તેવી નીશાની

વરતુઓથી જો કે તે તરત થોડીવાર સુધી રમશે ખરું, પણ પરિણામે તેની તાંદુરસ્તીનો ખીગાડ થશે. તેમ કોઈવાર વધારે અફીણ ખવરાવ્યાથી ઘણું માફું પરિણામ આવશે.^૧

૫ ઉંઘતી વખતે બાળકના મોંમાં ધાવની દીંટડી ધાલીને ધવડાવતાં ધવડાવતાં જાધી જશે નહિ. કેમકે થાંન ઘણું મ્હોટાં હશે તો તેથી કોઈકવાર બાળકનો શ્વાસ રૂંધાઈ જઈ વખતે મરણ પામશે.

૬ બાળકના મ્હોં આગળ કાલુ કાલુ બોલી રમાડશે કે લાડ કરશે નહિ, કેમકે બાળક જેવું સાંભળે છે તેવું બોલતાં શીખે છે, માટે રમાડતી વખતે શુદ્ધ ઉચ્ચારથી બોલો, કે જેથી ભવિષ્યમાં ત્હેની ભાષા બગડે નહિ.

૧ વડોદરામાં જવ કાજળીને દહાડે જમણ કરવાનાં ઉત્સાહમાં એક બહેને પોતાનું બાળક ઘેર રડે નહિ, ને નિરાંતે ઉઘે, તે હેતુથી રોજ કરતાં બમણું અફીણ ખવડાવ્યાથી તે બાળક મરી ગયું હતું; તેમ એક ગામમાં પાટીદારની દીકરીએ પોતાના બે વરસના દીકરાને અફીણ ખવડાવી, દાખલી તેની પાસે રહેવા દીધાથી, બાળકે તે ઉગ્રાડો, અફીણનો કાંકરો ખાઈ જવાથી તે મરણ પામ્યો હતો. મોંતે મરનારને મા, કાંઈક દહાડો વિસારે ખરી, પણ આમ કમોતે મરનારનો શોક ને પશ્ચાતાપ તો જીવતાં સુધી રહે છે.

૭ તમારું બાળક છ સાત મહિનાનું થાય કે, ઝા શીતળા કઢાવજો, મ્હોટું થયા પછી ટંકવશે તો ચેળ થઈ આવ્યાથી ફેલાવા ખંજોળી નાખશે, ને તેમ કરતાં બીજી જગોએ ચેપ લાગી બીજા ઠેકાણે ફેલાવા થઈ આવશે, તેમ જો ટંકાવેલા ફેલાવા લેગા થઈ વહેલું રૂઝાશે નહિ, ને વખતે તે ઠેકાણે મ્હોટું ઘારું પડી જઈ, હાથ તૂટી પડશે.^૧

૮ બાળકને રમાડતી વખતે (તે ઊભું રાખવા જેવું થયું હોય તો) જરા જરા ઉભું રાખવાની ટેવ પાડો. હંમેશા ચંતુ સુવાડી મૂકવાથી ત્હેની નસો ગંઠાઈ જવાનો સંભવ છે.

૯ ત્હેને આખી રાત તમારા પાસામાં સુવાડી રાખવાની ટેવ પાડ્યો નહિ. તેમ કર્યાથી ત્હેના મળમૂત્રનું દુઃખ તેમને અને તમારે વેઠવું પડશે. ચોમાસામાં આવા મળમૂત્રવાળી ગોઢડીઓ સુકાતી નથી, ને એવી ગંધાય છે, કે ત્હેની પાસે બેસી શકાતું નથી. માટે ખાટલા, કે બીછાના નજીક ઘોડીયું (અથવા પારણું) રાખી, તેમાં સુવાની ટેવ પાડજો, ને રાતે તેમની સંભાળ લીધા કરજો. આરંભમાં જરા અઘરું લાગશે ખરું, પણ તેથી તમને

આમળ ઉપર ઘણું સુખ મળશે. ઘણી ખરી પાર-
સણે આ પ્રમાણે કરે છે.

૧૦ ત્હીને ખોટણ કરાવ્યા પછી વારંવાર ઠાંસી
ઠાંસીને ખવડાવશો નહિ. કેમકે તેમ કર્યાથી ખાળક
માંદુ પડી જશે. તેને નિયમિત વખતે નિયમિત વ-
જનનો હલકો ખોરાક આપો.

૧૧ ધાવણ પુરતું ન આવતું હોય તો તેમને
બકરીનું અથવા ગાયનું દૂધ પાજો. (બકરી બધી
જાતની વનસ્પતિ ખાતી હોવાથી તેનું દૂધ ગાય
કરતાં નિરોગી ગણાય છે.) પણ તે દૂધ એમનું
એમ પાયાથી કોઈ કોઈ વાર ખાળકને ભારે પડી
પેટમાં દૂધનાં કોકડાં બંધાય છે, માટે બે લાગ દૂધ
અને એક લાગ પાણી મિશ્ર કરી, ગરમ કર્યા પછી
ઉપરની તોર વાળી લેઈને પાજો. ગરમ કરતી વખતે
તેમાં પીપળીમૂળના ગંઠોડા, જાયફળ, કે જાવંત્રી
નાખજો, કે જેથી તે વાયુ કરે નહિ.

૧૨ તેને બળવાન અને પુષ્ટ કરવા માટે ઘી
અને પતાસું ચટાડવાની ટેવ પાડશો નહિ, કેમકે ઘી
જેવો કઠિન પદાર્થ, તેની કોમળ હોજરીમાં ઝટ
પાચન થઈ શકતો નથી, ને તેથી તેને કોઈક વાર
તાવ લાગુ પડે છે.

૧૩ બાળકને બહુ વાર સુધી ઉંઘવા દો, કેમકે ઉંઘવાથી તેની તાંદુરસ્તીમાં વધારો થાય છે.

૧૪ પાંચ છ મહિનાના બાળકને કેડમાં બેસાડી નાત બતમાં, કે દેવ દર્શને લેઈ જશો નહિ, કેમકે તેટલી ઉંમરે તેમની કેડનો ભાગ જોઈએ તેટલો મજબૂત થયેલો હોતો નથી.

૧૫ ન્હાનાં બાળકોને તમારા નાકનો કાંટો કે જડ, અથવા તેવી ન્હાની વસ્તુઓ રમવા આપશો નહિ, કે જેથી તે ગળી જતાં ગળામાં અચકાઈ જાય, ને તેથી કોઈવાર તેનું માથું પરિણામ આવે. બે વરસના એક છોકરાના ગળામાં આવેા નાકનો કાંટો અચકાઈ જવાથી કાઢતાં ઘણી મહેનત પડી હુતી.

૧૬ તમે તમારા દીકરાની જેટલી સંભાળ જેટલા પ્રેમથી રાખો છો, તેટલીજ સંભાળ, તેટલા જ પ્રેમથી તમારી દીકરીઓની પણ રાખો. દીકરીનો પથરો આવ્યો છે, તેવું કહેનારને ધિક્કારી કાઢો. તમે ને તમારાં માતૃશ્રી પણ એક વખતે આવી જ ન્હાની દીકરીઓ હુતી, તેથી તમને જો સંભાળથી ઉછેરવામાં આવ્યાં ન હોત તો આજે દીકરાના જન્મનો દહાવો તમે ક્યાંથી લેવા પામ્યાં હોત ! દીકરીના દીકરા થાય છે. “ કરી દીકરી દીકરા

ગણ્યા, દુઃખ કાળે દુઃખ કાપી તે તણા”-એ
ક. દ. ડા. ની કવિતા યાદ રાખજો.

૧૭ બચ્ચાંના ઘોડીયામાં હંમેશા તપાસો, કે
તેમાં જી, માંકણ ભરાઈ રહ્યાં હોય નહિ. તેમાં માં-
કણ હશે તો બાળકને કરડી લાલ ઢીમણું કરશે, ને
તેનું દુઃખ મુંગે મોંઢે બાળકને સહન કરવું પડશે.
ઘોડીયાને તડકે મૂકો, અને ખોઈયાને પણ છોડીને
વારંવાર તડકે સુકવો.

૧૮ બાળકને આવા ઘોડીયામાં સુવાડતાં પહેલાં
તેનાં ખોઈયાં (પારસીઓ જેને ઝાળી કહે છે તે)
ખંખેરી નાખવાની ટેવ રાખો. વખતે તેમાં વીંછી
કે ગરોળી જેવું ઝેરી જનનવર હશે તો બાળકને
નુકશાન કરશે. ઘણી જગાએ આવા બનાવો બનેલા
જોવામાં આવ્યા છે. વીંછીના ડંખથી જેમ જેમ
બાળક વધારે રોતું હતું, તેમ તેમ મા વધારે હી-
ચકા નાખતી હતી, તેથી પરિણામે બાળક મહા
દુઃખ પામી મરણ પણ પામ્યું હતું.

૧૯ આવાં ખોઈયાં બે ત્રણ, કે ચાર રાખો,
કે જેથી તેને ઘોવડાવવા આખ્યાથી કે ઘોવાથી હર-
કત પડે નહિ, બાળકના માથામાં ધૂપેલ ઘાલવાથી,
કે દીવેલ ચોપડીને સુવાડયાથી ખોઈયાં ચીકટાં

થાય છે, માટે તેમ થયું હોય તો સત્વરે છોડી દેઈ ધોવા આપો, કે ધોઈ લાવો.

૨૦ બાળકને માટે બાલોતીયાં (બાલ+ઉત્તરિય) ની સંખ્યા વધારે રાખો, કે જેથી એક ધોઈ નાખી બીજું બદલવા માટે હુરકત પડે નહિ. તેનાં બગડેલાં બાલોતીયાંને ઘરમાં ગમે તે જગ્યાએ નાખી મૂકશો નહિ, પણ એક ઠેકાણે રાખી મૂકી તાકીદે ધોઈ નાખો, કે દાસી હોય તો તેની પાસે ધોવડાવો.

૨૧ તમારા બાળકની તંદુરસ્તી સાચવવા માટે તમે પથ્ય પાળજો, તમને તે ધાવતું હોવાથી તમારા ખોરાક ઉપર તેની તબીયતનો આધાર રહેલો છે. તમે ભારે ખોરાક ખાશો તો ત્હેના પેટમાં ભાર થશે. બહેનો, “ પુત્ર ધરો, કે પેટ ધરો. ” જે તમે જીલના સ્વાદ માટે મનસ્વીપણે જે તે ખાશો તો તમારો કોમળ ને ગુલાબના ફૂલ જેવો સુંદર દીકરો, એકાએક માંદો પડશે. ને ત્હેને સાજો કરતાં તેને દુઃખ, અને તમને ચિંતા તથા દ્રવ્યનું ખર્ચ થશે.

પ્રભુ, તમારાં બાળકોને સદૈવ તંદુરસ્ત રાખો તેવી તમારી એક બહેનની ત્હેના પ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે તે ફળિભૂત થાઓ ભવતુ.

બાલોપચાર.

૧ અપ્રીણ છોડાવવાનો ઉપાય.

નહાનાં બાલકોને અપ્રીણ ખવડાવવાથી ઘણું નુકશાન થાય છે માટે તે છોડાવવા સારૂ નીચેની ગોળીઓ ઘણી અકસીર માલમ પડી છે, તે રોજ ખવડાવવાથી અપ્રીણ છુટી જાય છે.

(૧) કરમાણી અજમો, કેસર, કાચ એળીયો, ટંકણખાર, ખેરસાર, જવખાર, મ્હોટી હરડે, કરી-આતુ, વાવડંગ, વાકુંભાં, અતિવિષની કળી, અફ્ફલ-કરો, કાચકાની મીંજ, અપ્રીણ, જાયફળ, જાવંત્રી, એલચી, પીપળીમૂળ, શુદ્ધ કરેલું ઝેર કચોળું (ધીમાં તળીને વાપરેલું), એરંડાની મીંજ, અજમોદ, અને સંચળ.

ઉપરની દવાઓને સમ ભાગે લઈ ઝીણી ખાંડી, કપડછાણ કરવું, પછી ત્હેની કુંવારના લાખરાના રસમાં, નાગરવેલના પાનના રસમાં, કે દાડમના

રસમાં ખળી, બાજરીના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, એક ગોળી સ્કુવારમાં ખવડાવવી.

(૨) અફીણ ચઢ્યું હોય તો તે ઉતારવાનો ઉપાય.

ડુંગળી (ગમે તે, ઘોળી કે રાતી) વાટી તેનો નાસ લેવડાવવો, અથવા દેશી કોરા કાગળ (અમદાવાદી કાગળ, જેના વેપારી લોકો નામું લખવાના ચોપડા બાંધે છે તે) ને પાણીમાં મસળીને પાઓ.

(૩) અતિસારના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લોઃ—પીપર, મજીઠ, કાકડાશીંગ, અને નાગરમોથને સમ ભાગે લેઈ ચૂરણ કરી, એક આનીલાર ચૂરણ, દિવસમાં ત્રણવાર મધમાં ચટાડવું.

આ ઉપાયથી તાવ, ઉધરસ અને ઉલટી પણ મટે છે.

ઉપાય ૨ જોઃ—તુલસી (ગમે તે તુલસી, રામ કે કૃષ્ણ તુલસી) નાં બી, રાતે પાણીમાં પલાળી સ્કુવારમાં ઝીણું વાટીને ગાયના દૂધમાં પાવાં. આ બી ઘણું ગરમ હોય છે, માટે બાળકની ઉંમર ને શક્તિના પ્રમાણમાં લેવાં.

ઉપાય ૩ જોઃ—રક્તાતિસાર ને લોહીખંડ વાયુ પણ મટે. મોચરસ, રીસામણી (લાળુલાડી) નું

મૂળ, અને કમળના કેસર એ ત્રણે સવા રૂપીયા ભાર, અને ચોખાની કણકી સવા રૂપીયાભાર એ બેને ૧૧ તોલા પાણીમાં ગરમ કરી રોજ થોડું થોડું પાણી પાવું. અથવા જાંબુડાની છાલનો તાજે રસ, બકરીના દૂધમાં આપવો.

ઉપાય ૪ થો:—નરમા કપાસના તાજા જીંડવાને બાફી, ત્હેનો રસ કાઢીને પાવો. અથવા બાળકની માએ તે જીંડવું ચાવીને ત્હેનો રસ ત્હેને પાવો.

ઉપાય ૫ મો:—દીક્રમાળીને પાણીમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૬ ઠો:—દાડમનું છોતરૂં પાણીમાં ઘસીને પાવું. આથી સંગ્રહિણી પણ મટે છે.

ઉપાય ૭ મો:—વાવડીંગ, બોડી અજમો, અને પીપરનું ચૂર્ણ કરીને પાણીમાં પાવું.

ઉપાય ૮ મો:—બાલાબીલીનો ગર્ભ, ધાવડીનાં ફૂલ, વાળો, લોદર, અને ગજપીપર એમને સમ ભાગે લઈ, ચૂર્ણ કરી, સાકર સાથે પાવું.

ઉપાય ૯ મો:—રાળને ઝીણી વાટી, સાકર તથા માખણમાં મેળવીને ચટાડવી.

ઉપાય ૧૦ મો:—વીરભાણુ-વીરેણું-ના વાળા (જેની બિનાળામાં ટટીઓ બનાવે છે તથા ધુપેલ

ખનાવવાના કામમાં આવે છે તે) ને વાટી, તેમાં મધ ને સાકર મેળવી, ચોખાના ઘોવરામણમાં પાવું.

આ દવાથી રક્તાતિસાર (લોહી પડતું હોય તે) તેમ બીજા બધી જાતના અતિસાર, ઉધરસ, દમ, અને ઉલટી પણ મટે છે.

ઉપાય ૧૧ મો:—સુંઠ, અતિવિખની કળી, અને નાગરમોથને સમ ભાગે લેઈ ઊકાળો કરીને પાવો.

ઉપાય ૧૨ મો:—અતિવિખનું ચૂર્ણ ગોળમાં અથવા મધમાં આપવું.

(૪) અળાઇઓનો ઉપાય.

સુખેડ (ઘોળું ચંદન), ધાણા (સુકા, કે લીલા જે મળે તે લેવા) અને ખસના વાળાને ગુલાબ જળમાં ઘસીને અળાઇઓ ઉપર તેનો લેપ કરવો. એકલી સુખેડને ઘસીને ચોપડવાથી પણ કોઇવાર મટે છે.

(૫) આગરૂની ગોળીઓ ખનાવવાની રીત.

લવિંગ, જાવંત્રો, જાયફળ, અફલકરો, પીપળી મૂળના ગંઠોડા, કાચ એળીયો, સુંઠ, અતિવિખની કળી, ઇલાયચી, તમાલપત્ર, કેસર, બીલીનો ગર્ભ, સાકર, હીંગ, અપ્રીણ, કુલાવેલો ટંકણખાર, ખારેક, દાડમ,

ઘોળો કાથો, તજ, જવખાર, ચણીકખાલા, વાવડીંગ, વાઈસર, અને વાફોફાં, સમ ભાગે લેઈ, ખાંડી કપડ છાણુ કરવું, પછી ત્હેની કુંવારના લાખરા (કુંવારના પાઠા) ના રસમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક સહવારના પહોરમાં દૂધ, કે માના થાનના ધાવણમાં ઘસીને પાવી.

(૬) આંકડી (આંચકી) નો ઉપાય.

મહોટી હુરડેને પાણીમાં ઘસી પેઢા ઉપર લેપ કરવો, એમ કરતાં ના મટે તો હુરડાં, આંખળાં, અને સાકરને પાણીમાં ઘસી આંખે અંજન કરવું. અથવા કુલાવેલો ટંકણખાર મધમાં ચટાડવો.

આફરાનો ઉપાય:—સિંધવખાર, સુંઠ, એલચી, હીંગ, અને ભારંગનું ચુર્ણ કરી, પાણીમાં ચટાડવું.

(૭) આંખો આવ્યાનો ઉપાય.

ધાણાને વાટી ત્હેની પોટલી પાણીમાં બોળી, આંખો ઉપર વારંવાર ધીમેથી દાબ દાબ કરવી.

(૮) એરંડી પાક કરવાની રીત.

એરંડી (દીવેલા) શેર એકને ખાંડી ગાયના આઠ શેર દૂધમાં મંદાગ્નિ (ધીમા તાપ) થી પચાવવી પછી ત્હેમાં નીચેની વસ્તુઓ નાખવી.

ત્રિકટુ,^૧ ત્રિકુળા,^૨ જાયફળ, જાવંત્રી, દાલચી-
ની, લવિંગ, અક્કલકરો, કેસર, ઇલાયચી, તજ, તમા-
લપત્ર, નાગકેસર, સરગુવાનાં બી, આસંદ, વજ, સુવા (સવા), પિત્તપાપડો, પીપળીમૂળના ગં-
ઠોડા, લોહુભસ્મ, અને અળરખ ભસ્મ, એ દરેક
આઠ આઠ ટાંક^૩ નાખવું, પછી ત્હેને ખાંડી કપડ-
છાણ કરી, તે બધાંના વજનથી બમણી ખાંડની ચા-
સણી કરી તેમાં (દૂધમાં ચઢાવેલી એરંડી અને)
ઉપરની વસ્તુઓ નાખવી. પછી ત્હેમાંથી મ્હોટી ઉંમ-
રના માણસે બે અઢી રૂપીયા ભારના આશરે રોજ
સ્કુવારમાં ખાવું, ન્હાનાં બાળકને ત્હેમની વય અને
શક્તિ પ્રમાણે આપવું.

આ પાકથી નળબંધવાયુ અને બંધકુસ્ટ મટી
જઈ શક્તિ આવે છે, તેમજ ખોરાક પચે છે.

(૯) ઉલટીના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—મીઠા લીંબુની રાખ (ભસ્મ)
ને એક આની ભાર લેઈ મધમાં ચટાડવી.

૧ સુંક, મરી, ને પીપર. ૨ હરડાં, બહેડાં, ને આંબળાં.
૩ ટાંક એટલે પાવલી ભાર.

ઉપાય ૨ જો:—તુલસી (ગમે તે તુલસી રામ કે કૃષ્ણ) ના પાનાંના રસમાં જરા મધ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૩ જો:—ભમરીનું ઘર, લાલ સોપારીની ભસ્મ, મોરપીંછમાંથી તાંબાના રંગ જેવા વાળાની ભસ્મ, અને સેકેલી જાવંત્રીને સમ ભાગે લેઈ, ખળમાં પરત્યા પછી મધમાં જરા ચટાડવી.

ઉપાય ૪ થો:—વાંસકપૂર^૧ (વાંસ લોચન) અને જાવંત્રીને સમ ભાગે લેઈ વાડકીમાં સેક્યા પછી ખળમાં પરતી, મધમાં વાલ એકને આશરે ચટાડવી.

ઉપાય ૫ મો:—પીપળાના વૃક્ષની ખરવડ લાવીને ખાળવી, પછી ત્હેમાંથી એક આની ભાર ભસ્મ ઠંડા પાણીમાં ઘોળીને પાવી.

ઉપાય ૬ ફો ધાવણુની ઉલટોનો:—ઝંગેરની ધાણી, અને સિંધવખારને સમ ભાગે લેઈ વાટીને મધમાં જરાક ચટાડવું.

ઉપાય ૭ મો:—છાતીમાં કફ થયો હોય ત્હેનો:—
'વરાગડું' મીઠું ૩. ૦|| ભાર અને સાકર ૩. ૦||
(અથવા તે બન્ને સમ ભાગે) લેઈ છ અધોળ પાણીમાં ઉકાળી ૩ ૧|| ભાર પાણી રહે ત્યારે ઉ-

તારી લેઈ, ટાઢું પડ્યા પછી પાવું. તેથી ઉલટી થઈ કંઈ નીકળી જશે.

ઉપાય ૮ મો—ધાવણની વારંવાર થતી ઉલટીનો:—તુલસીના પાનાના રસમાં ઇલાયચીનો એક કણ વાટીને નાખ્યા પછી તે રસ પાવો.

ઉપાય ૯ મો:—કેરીની ગોટલી, ડાંગેર કે ચોખાની ધાણી, અને સિંધવને સમ ભાગે લઈ, વાટીને ખજામાં ઘુંટવું, પછી તેમાં જરા પાણી કે મધ નાખીને દિવસમાં ત્રણવાર પાવું.

ઉપાય ૧૦ મો:—ઇલાયચીનાં ફેતરાંની લસ્મને મધમાં ચટાડવી.

ઉપાય ૧૧ મો:—ખીજેરાંના મૂળને ગાયના દૂધમાં ઘસીને પાવું.

ઉપાય ૧૨ મો:—તુલસીના પાનાનો રસ પાવો.

ઉપાય ૧૩ મો:—ભોંય રીંગણીના જીંડવાનો રસ, પીપર, પીપળીમૂળના ગંઠોડા, ચવ્યક, ચિત્રાનું મૂળ અને સુંઠને ઝીણું વાટી મધ નાખીને થાનના દૂધમાં પાવું. તેથી ગમે તેવી સખ્ત ઉલટી મટશે. મ્હોટા માણસને પણ આ દવા કામ લાગે છે. (ચિત્રાનું મૂળ આવવાથી બાળકોને બનતા સુધી ન

પવાય તો સાફ. પાવુંજ પડે તો ઘણાજ ઓછા માપથી પાવું.)

ઉપાય ૧૪ મો:—(ધાવણની ઉલટી) નદીની સીપ (છીપ) દેવતામાં બાળીને, ખૂબ ઝીણી વાટવી, પછી તેમાંથી થોડોક ભાગ પાણીમાં પાવો.

ઉપાય ૧૫ મો:—કાકડાસીંગી, પીપળીમૂળ (ગંઠોડા) અને અતિવિખની કળી, સમ ભાગે લેઈ મધમાં અવલેહુ (ચાટણું) કરીને ચટાડવું. અથવા ધાવણમાં પાવું.

ઉપાય ૧૬ મો:—(ખાંસી પણ મટે.) અતિવિખની કળીનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૧૭ મો:—(ધાવણની ઉલટી) ઉભી ભોંયરીંગણીના કૂલોનો રસ, પીપર, પીપળીમૂળ, ચવક, ચિત્રક, અને સુંઠને સમ ભાગે લેઈ ચૂર્ણ કરીને ધાનના દૂધ (ધાવણ) માં આપવું.

ઉપાય ૧૮ મો:—(હેડકી પણ મટે.) કડાની છાલનું ચૂર્ણ મધમાં આપવું.

(૧૦) ઉધરસના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—ટંકણખારને કાચો પાકો કુલાવી ત્હેની બરોબર મરી લેઈ તે બાંનેને બળમાં

કુંવારના પાઠના રસમાં પરતવાં, પછી ત્હેની મ-
ગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક
થાનના દૂધ (ધાવણ) માં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૨ જો:—હરડેદળ, કૈયળીજ, કાકડા-
સીંગ અને મરીને સમ ભાગે લેઈ ખળમાં પરતવાં,
પછી ત્હેની આદાના કે નાગરવેલના પાનના રસમાં
મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ કરી ગોળી એક મોં-
માં રખાવવી, અથવા પાણી, કે થાનના દૂધમાં ઘ-
સીને પાવી.

ઉપાય ૩ જો.—કાગડાની હુગારની પોટલી કરી
ખાળકની કોટે બાંધવી.

ઉપાય ૪ થો—કાળી દ્રાક્ષ સાત માસા,^૧ મધ
અગીયાર માસા, મરી, ભારીંગ, નાગરમોથ ને કાક-
ડાસીંગ એ દરેક છ છ માસા, ખુરાસાની અજમો,
અને અતિવિષની કળી એ ચાર ચાર માસા લેઈ,
ખાંડીને કપડછાણ કરવું, પછી ખાળકને ત્હેની ઉમ-
રના પ્રમાણમાં થોડું થોડું મધ મેળવીને ચટાડવું.

ઉપાય ૫ મો.—મોથ અતિ વિષની કળી,
અરડુસાની છાલ, પીપર, કાકડાસીંગ, સમભાગે લેઈ,
પાણીમાં ઘસી મધ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૬ ક્રો.—લોંચરીંગણીના કૂલના કેસરને વાટી, મધમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૭ મો.—ખાવળનો ગુંદર, અને સાકરને સમ ભાગે લેઈ ધાવણમાં ઘસીને પાવાથી સુકી ખાંસી મટશે.

ઉપાય ૮ મો.—કાળી દ્રાખ, અરડુસાની છાલ અને પીપરને સમ ભાગે લેઈ, ચૂર્ણ કરી મધમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૯ મો.—ખાવળનો ગુંદર તોલો ૧૫, કડાઈના ઝાડનો ગુંદર તોલો ૧, ઘઉંનું સત્વ તોલો ૧ ને જેઠીમધનું છાંડું તોલો ૦૫, એ બધાંને ખાંડી કપડછાણ કરી, ઘી અને સાકરમાં મેળવી, બચ્ચાંને વય ને શક્તિ પ્રમાણે આપવાથી ઉલટી, ખાંસી, તેમ ઉઠાંટીયાનો રોગ મટે છે.

ઉપાય ૧૦ મો.—ખોરસલીનાં તાજાં એ તોલા કૂલને રાતે પાણીમાં પલાળી રાખી, બીજે દહાડે સહવારમાં તે પાણીને વસ્ત્રે ગાળીને પાવું. આ પ્રમાણે ત્રણ, પાંચ, કે સાત દિવસ સુધી કરવાથી ઉધરસ મટે છે.

ઉપાય ૧૧ મો.—ઉધરસ સાથે દમ પણ મટે. સાકર તથા ધાણાને ચોખાના ધોવરામણમાં ઝીણું વાટી, વસ્ત્રે ગાળીને પાવાં.

ઉપાય ૧૨ મો—ખીપળ, મજીઠ, નાગરમોથ, અને કાકડાશીંગને સમ ભાગે લઈ ખાંડીને ચૂરણ કરવું, પછી ત્રેમાંથી બે માસા ભાર ચૂરણ લેઈ મધ સાથે ચટાડવું તેથી ઉંધરસ મટશે ત્રેની સાથે તાવ, અતિસાર, અને ઉલટીનો રોગ પણ મટે છે.

ઉપાય ૧૩ મો.—ખાળકની ઉંમર અને શક્તિ પ્રમાણે અતિવિષનું ચૂરણ મધમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૧૪ મો.—સલેખમ પણ મટે. કાંટાસરીયાના પાનાના રસમાં જરા મધ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૧૫ મો.—(ખાંસી) નાગરમોથ, અતિવિષની કળી, અર્દુસો, પિપર, અને કાકડાશીંગ સમ ભાગે લેઈ ખારીક વાટી મધમાં ચટાડવું.

(૧૧) ઉઠાંટીયાના રોગના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો.—ઘોઝારા^૧ કુવાની અંદર ભાગેલા ઘડાની ઠીકરી લાવી, ખાળકને ગળે ખાંધવી.

ઉપાય ૨ જો.—નકટીનું^૨ નાક લાવી ગળે ખાંધવું.

૧ જે કુવામાં પડીને કોઈ માણસ મરી ગયું હોય તે કુવાને ઘોઝારીઓ કુવો કહે છે.

૨ આ નકટીનું ઝાડ જંગલમાં થાય છે, તે ત્રેને બે પાંખાં હોય છે.

ઉપાય ૩ જો.—લીલા વાંસનાં પાનાં ખાર લાવી ત્હેને અર્ધશેર પાણીમાં ઉકાળવાં, ને નવટાંક પાણી રહે, ત્યારે ઉતારી લેઇ, તેમાંથી રૂ. ૧ ભાર પાણી પાવું. આ પ્રમાણે દિવસમાં ત્રણ વાર પાવાથી આરામ થશે, આ પીવાના પાણીમાં જરાક સંચળ વાટીને નાખવો જોઇયે.

ઉપાય ૪ જો:—સંચળને આદાના રસમાં મેળવી જરા મધ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૫ જો:—વરાગડા મીઠા ટાંક ૧ ભારને ઝીણું વાટી ત્હેની ગાયના માખણમાં મગ જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક ધાવણમાં ઘસીને પાવી.

(૧૨) બાળક જલદી ઊંચું વધે તેવો ઉપાય.

ડુંગળી, અને ગોળ ખવડાવ્યાથી બાળક તાકીદે ઊંચું વધી શકે.

(૧૩) કૃમિ-કરમીયા-ચરમીયાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ જો:—સમુદ્રફળને હીંગ સાથે પાણીમાં ઘસીને પાવાથી કૃમિ મટે છે.

ઉપાય ૨ જો:—ટાંકણખારને ઘોઇ, સ્વચ્છ કરી, કુલાવીને પાણીમાં ઘસવો, ને પછી ત્હેનો પેટ ઉપર

લેપ કરવાથી કૃમિનો રોગ મટે. તેમ કપાળે ચોપ-
ડવાથી વરાધ મટે.

ઉપાય ૩ મો:—કરમાણી અજમો તોલો એક,
વાયવર્ણુની છાલ તોલો એક, અને સાકર તોલો
અર્ધો, એ ત્રણે રકમોને ખાંડી, કપડ છાણ કરી, તે-
માંથી વાલ બે, પાણી સાથે પાવું.

ઉપાય ૪ થો:—કૃમી સાથે પેટનો રોગ, તાવ,
ને સોજા પણ મટે:—એળીયો તથા કુલાવેલો ટંકણુ-
ખાર, સમ ભાગે લેઈ પાણીમાં ઘસીને ત્રણ દિવસ
સુધી પાવાં.

ઉપાય ૫ મો:—ઉદરકના પાનાનો રસ, અથવા
લીલાં પાનાં ન મળે તો ત્હેનાં સુકાં પાન વાટીને
અર્ધો માસો પાન, પાણીમાં નાખીને પાવાં. રસ
મળે તો તે અર્ધો માસો પાવો.

ઉપાય ૬ ઠો:—કપૂર તથા કેસરને જરાક લેઈ
પાણી સાથે આપવું.

ઉપાય ૭ મો:—ઈંદ્રજવના ચૂરણ (ભૂકા) માં
જરા હીંગ નાખીને આપવું.

ઉપાય ૮ મો:—એક ચણોઠી ભાર કુલાવેલી
ફટકડીને મધમાં ચટાડવી.

ઉપાય ૯ મો:—કંપીલાનું જરાક ચૂરણ ગોળ
સાથે ખવડાવવું.

ઉપાય ૧૦ મો:—બકામ લીમડીની છાલ,
અથવા પાનાંનો રસ મધમાં અથવા માના થાનના
દૂધમાં આપવો.

ઉપાય ૧૧ મો:—વાવડંગનું ચૂરણ મધમાં
ચટાડવું.

ઉપાય ૧૨ મો:—લીમડાના પાનાંના રસમાં
જરાક હીંગ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૧૩ મો:—કાચકાની મીંજ અને હીંગને
સમ ભાગે લેઈ, વાટીને ગરમ પાણી સાથે પાવાથી
કૃમિ વિકાર મટે છે.

ઉપાય ૧૪ મો:—બકામ લીમડીની છાલનો
અથવા પાનાનો રસ થોડોક પાવો.

ઉપાય ૧૫ મો:—બળખીજને સરસીયા તેલમાં
ઘસીને થોડુંક પાવું.

ઉપાય ૧૬ મો:—ઇંદ્રજવ અને અજમોદને
બારીક ખાંડી, પાણીમાં ગરમ કરી, ત્હેની પેટ ઉપર
ખરડ કરવી. (છાતીની નીચેથી લેપ શરૂ કરવો)

ઉપાય ૧૭ મો:—કંપીલાને દહીંમાં ઘસીને
પાવાથી દસ્ત થઈ કૃમિ બહાર નીકળી પડે છે.

ઉપાય ૧૮ મો:—પિત્ત પાપડને ગાયના દૂ-
ધમાં ઘસીને પાવો, અથવા ત્હેનું ચૂરણ કરી મધમાં

ચટાડવું, અથવા પિત્ત પાપડાને અર્ધો કાચો પાકો
સેકી મગના દાણા જેટલો લાગ ઘીમાં ઘસીને પાવો.

ઉપાય ૧૯ મો:—દાડમડીના થડની અને મૂ-
ળની છાલ પાણીમાં ઉકાળીને પાવી.

ઉપાય ૨૦ મો:—આંખા હુળદર, અને સિંધ-
વખારને સમ લાગે લેઈ, ઝીણું ખાંડીને આપવાં.
ઉપર તરત ગરમ કરેલું પાણી પાવું.

ઉપાય ૨૧ મો:—કફ અને ઉલટી પણ મટે:
સમુદ્ર ફળને પાણીમાં ઘસી એક આની ભાર પાણી
પાવાથી ઉલટી થઇ કફ નીકળી જશે, તેમ કૃમિ
પણ ખેસી જશે, તેમ કરતાં જો વધારે ગલરામણ
થાય તો જો આની ભાર ઘી ગરમ કરીને પાવું.
તેથી સમુદ્ર ફળનું ઝેર ઉતરી જશે. (આ દવા જરા
વિચારીને કરવા જેવી છે.)

(૧૪) કોલેરાનો ઉપાય.

ઈંદ્રજવનું મૂળ છાશના નિતર્યા પાણી (પરાચ)
માં ઘસીને, તેમાં જરા હીંગ નાખીને પાવું.

(૧૫) કફે વિકારનો ઉપાય.

સમુદ્રફળને ઠંડા પાણીમાં જરાક ઘસીને પા-
વાથી ઉલટી થઇ કફ નીકળી જશે.

(૧૬) ગોરમટી (માટી) ખાવાથી પેટ મ્હોટું
થયાનો ઉપાય.

શુદ્ધ ઠરેલા સોના ગેરૂને^૧ વાટી મધમાં ચટાડવું.

(૧૭) ગુંમડું નીકળી ભરનીગળ થતું હોય
ત્હેનો ઉપાય.

હુળદરના ગાંઠીયાને ખાળી, તેની રાખ કણુ-
ઝીયા તેલમાં કાલવીને ગુંમડાપર ચોપડવાથી રૂઝ
વળશે.

(૧૮) ગળું પડયાના ઉપાય.

કદમ્બના ઝાડની છાલમાં થોડુંક ઠંડું પાણી
નાખી તેનો રસ કાઢવો, પછી તે રસમાં થોડીક
સાકર, અને થોડુંક જીરું વાટીને નાખ્યા પછી ખાળ-
કની વચ ને ગળા પ્રમાણે પાવું.

ઉપાય ૨ જો:—ઘોળી ડુંગળીને ઝીણી વાટી
તેમાં ગાયત્રું ધી મેળવી થપોલી કરી, તાળવા ઉપર
મૂકવી, અને તેની ઉપર દીવેલાનાં જે ત્રણ પાનાં
મૂકી પાટો ખાંધવો.

૧ ગેરૂને ગાયના દૂધ સાથે ખળવાથી અથવા ધીમાં
સેકવાથી શુદ્ધ થાય છે.

દરરોજ સાંજે આ થપોલી કાઢી નાખી માથા-
ને ઘોવું, ને પછી તાળવા ઉપર ગાયતું ઘી ચોપડવું.

ઉપાય ૩ જો:—મોટી હરડે, અને ઉપલેટના
ચૂણને મધમાં કાલવી, ધાવણમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૪ થો—ઘોળી ડુંગળીનો રસ કાઢી
તેમાં થોડી સાકર અને જીરૂ વાટીને નાખ્યા પછી
પાવું.

ઉપાય ૫ મો—જયફળ તથા વજને સમ
ભાગે લેઈ, ગાયના ઘીમાં, અથવા દૂધમાં ઘસી
તાળવે લેપ કરવો.

ઉપાય ૬ જો.—ગાયના ગરમ કરેલા ઘીમાં
સાબરશીંશુ ઘસીને પાવું.

ઉપાય ૭ મો.—વજ, બાવચી, ભાંગરો, હળદર,
મરી અને પીપર સમ ભાગે લઈ મધમાં ચટાડવું.

(૧૬) બાળકના ગળામાં કાંટા પડ્યાનો ઉપાય.

હળદરના ગાંઠીયાને કંડા પાણીમાં ઘસી, તેમાં
ગાયતું માખણ મેળવવું, ને પછી ગળાના નીચલા
ભાગમાં, ઘરડાની કરોડમાં, જંને કાન પાછળ,
અને જંને કાનના ખૂણા ઉપર ત્હેનો લેપ કરવો.
તેથી પડેલા કાંટા બહાર નીકળી આવશે.

(૨૦) ગળાની ગરમી તથા ઠાંસાનો ઉપાય.

ઘોળી તપકીર, ચણીકળાવા, તથા દાડમનું ફૂલ સમ ભાગે લેઈ પાણીમાં વાટીને પાવું.

(૨૧) બાળકની ગુદા પાકી હોય.

ઉપાય ૧ લો—બાળકને જ્યારે ગુદાનો પાક થઈ આવે, એટલે ગુદા પાકે, ત્યારે તેને પિત્તશામક ઉપાયો કરવા. ઘણે ભાગે ચોપડવામાં તથા પાવામાં રસાંજનનો ઉપયોગ વધારે ફાયદાકારી છે.

ઉપાય ૨ જો—રસવંતી પાવી, અને તેનો લેપ પણ કરવો.

ઉપાય ૩ જો—શંખ, રસવંતી, અને જેઠીમધને પાણીમાં ઘસીને ચોપડવું.

(૨૨) ચુંકના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો—સમુદ્રફળ અને સાકરને પાણીમાં ઘસીને પાવું. (સમુદ્રફળનું ઝેર ન ચઢે માટે બહુ વિચાર કરીને બાળકની હાલત જોઈને ઘસવું.)

ઉપાય ૨ જો—આદાના કડકાને ચીરી, તેમાં હીંગ ભરી, દેવતા ઉપર બદબદાવી, પછી ટાઢી પડે એટલે તેને ઝીણી વાટી, બાજરીના દાણા જે-

વડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક થાનના દૂધમાં ઘ-
સીને પાવી, અથવા ગળી શકે તેમ હોયતો ગળાવવી.

ઉપાય ૩ જો—હુંગેડાના છોડ (અપામાર્જન)
નાં પાનાં લાવી, તેનો ઝે આનીભાર રસ કાઢવો, ને
તેમાં નાગરવેલના પાનનો થોડોક રસ મેળવી, જરાક
મધ નાખીને પાવાથી તરત ચુંક બંધ થઈ જશે.

ઉપાય ૪ થો-થોડાની લીલી તરતની લાદમાં
પાણી રેડીને મસળવી, પછી તે ગાળીને તેમાંથી
પાવલીભાર પાણીમાં થોડીક હીંગ નાખીને તે પા-
ણી પાવું.

ઉપાય ૫ મો—કુદીનાના તથા આદાના રસમાં
જરા સિંધવખાર, જરા સંચળ, અને મધ મેળવી,
પાવલીભાર પાણી પાવું.

ઉપાય ૬ ઠો—કુલાવેલો ટંકણખાર, જુવારના
દાણા જેટલો વાટીને થાનના દૂધમાં પાવો.

ઉપાય ૭ મો—કાચ એળીયાને તથા દીકા-
માળીને ખાંડી, પાણી અથવા ગોમૂત્રમાં ખદખદાવી
તહેનો પેટે લેપ કરવો.

ઉપાય ૮ મો—ખાળકની માએ સવા ચાવી
તેનું પાણી ખાળકને પાવું.

(૨૩) બાળક વારે વારે ચરકતું હોય, અથવા દસ્ત થતા હોય ત્હેના ઉપાય.

પૂર્વીદાણા ટાંક રાા, કાકડીનાં ખી ટાંક રાા, ખીલીનો ગર્લ ટાંક રાા, આંખા (કેરીની) ગોટલી ટાંક રાા, અપ્રીણ ટાંક ૧ાા એને ખાંડી, નાગરવેલના પાનના રસમાં ત્રણ કલાક સુધી ખજમાં ઘુંટવું, ને પછી ત્હેની અડદના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક કે અઘીં કે પા ચોખાના ધોવરામણમાં ઘસીને પાવી. આ પ્રમાણે દિન ત્રણ, પાંચ, કે સાત સુધી પાવું.

(૨૪) બાળકને ચાંદાં, રતવા, અને વિસ્ફોટક થયાના ઉપાય.

ત્રિકુળા,^૧ લીમડાની છાલ, અને હુળદરને સમ ભાગે લેઇ, તેનો ક્વાથ કરીને પાવો.

(૨૫) ત્વચા એટલે ચામડીના રોગના ઉપાય.

ગાયના ગરમ કરેલા માખણમાં જરા જેઠીમધનો શીરો ઘસી, તેમાં જરા ઘોળો કાથો નાખી

^૧ વૈદકમાં હરડાં, ખહેડાં, ને આંખનાં માટે આ શબ્દ વપરાય છે.

ખલમાં ઘુંટવું, ને પછી ચાંદાં અથવા ચાંદીઓ ઉપર ચોપડવું તેથી તે રૂઝાઈ જશે.

(૨૬) છાતીના દર્દનો ઉપાય.

અલકુંકાને સેકી તેનો રસ કાઢી, એક પૈસા ભાર પાવો.

(૨૭) જીભાખ અથવા રેચ.

રેચ ૧ લો:—સોનામુખીનાં થોડાંક પાનાં ઉકાળી તેમાં થોડોક ગોળ નાખી, બે આની ભાર પાણી પાવું.

રેચ ૨ જો:—રેવંચીનું લાકડું, કે રેવંચીનો શીરો (ગોળ) દૂધમાં ઘસી શક્તિ પ્રમાણે પાવો.

(૨૮) ઝાડા-દસ્ત-ખંધ કરવાનો ઉપાય.

કુલાવેલો ખડીયોખાર, સેકેલી હીંગ, અપ્રીણ, કાથો, વાંસ કપૂર, અને ઇલાયચી સમ ભાગે લઈ, ખાંડી કપડ છાણ કરી પાણીમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, એક, કે અર્ધી અથવા પા ગોળી પાણીમાં અથવા ધાવણમાં ઘસીને પાવાથી દસ્ત ખંધ થશે.

ઉપાય ૨ જો:—સુકા ખીલાનો ગર્ભ ૩ ા ભાર, અતિવિખની કળી ૩ ા ભાર, મોથ ૩ ા ભાર, વાળો ૩. ૦૧ ભાર, કરીઆતું ૩. ૦૧ ભાર,

ધાણા ૩. ૦૧ લાર, ઠડાની છાલ ૩. ૦૧ તે ન મળે
તો તેની જગોએ ઈંદ્રજવ ૩. ૦૧ લાર, ખસખસનું
જીંડવું ખાલી. (પોસ્તુ) ૩. ૦૧ લાર, અજમોદ ૩. ૦૧
લાર, એ બધાંને ખાંડી ત્રણ સરખાં પડીકાં કરી
રોજ એક પડીકાનો ઉકાળો પાવો. બાળકની ઉંમરના
પ્રમાણમાં પાવો જોઈએ.

ઉપાય ૩ જો:—ઘોળી ઝીપટીનું મૂળ, પાણીમાં
ઘસીને પાવું.

ઉપાય ૪ જો:—ખીલીનો ગર્લ, ધાવડીનાં
ફૂલ, લોદર, અને ગજ પીપરને સમ ભાગે લેઈ
ક્વાથ કરીને પાવો. ક્વાથ ટાઢો પડ્યા પછી પીતી
વખતે તેમાં જરા મધ નાખવું.

ઉપાય ૫ જો:—ભયંકર અતિસાર પણ મટે છે.
મજીઠ, લોદર, ધાવડીનાં ફૂલ, અને ઉપલસરી, સમ
ભાગે લેઈ ક્વાથ કરીને પાવો. ઠંડા ક્વાથમાં જરા
મધ પણ નાખવું. આ દવાથી ઝાડા બંધ થવા સાથે
ભયંકર અતિસાર પણ મટે છે.

ઉપાય ૬ જો:—ઝાડે લોહી પડતું હોય—સુંઠ,
અતિવિખ, મોથ, વાળો, અને ઈંદ્રજવ સમ ભાગે
લઈ, ક્વાથ કરીને પાવો. આ દવાથી બધી જાતના
અતિસાર પણ મટે છે.

(૨૯) ઝાડો પેસાળ બંધ થઈ ગયાનો ઉપાય.

ઉંદરની લીંડીઓને પાણીમાં ઘસી, ગરમ કર્યા પછી પેદુ ઉપર ત્રેનો લેપ કરવો, એટલે બંધ થઈ ગયેલાં ઝાડો, પેસાળ થશે.

(૩૦) બાળકની કુંટીએ સોજા ચઢ્યાનો ઉપાય.

માટીના ગોળાને દેવતામાં ગરમ કરવો, પછી ત્રેની ઉપર દૂધ છાંટી, સહુજ ગરમ રહે ત્યારે તે નાથી શેક કરવો.

(૩૧) કુંટી પાક્યાનો ઉપાય

ઉપાય ૧ લો:—હુળદર, લોદર, ઘઉંલા, અને જેઠીમધને પાણીમાં ઘસીને ચોપડવું.

ઉપાય ૨ જો:—બકરીની લીંડીઓને બાળી, તેની રાખ કુંટી ઉપર ભભરાવવી.

(૩૨) ઠાંસાનો ઉપાય.

મહોટી હરડે તથા જવખાર, પાણીમાં ઘસીને પાવાં.

(૩૩) તાવના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—પદ્મકાષ્ઠ, કડવા લીમડાની છાલ, ધાણા, લીમડા ઉપર બારોબાર ચઢેલી ગળો,

અને રક્તચંદન (રતાંજળી) ને સમ ભાગે લેઇ ઉકાળો કરીને ધાવતા બાળકની માને પાવો, તેમ તેમાંથી થોડુંક પાણી બાળકને પણ પાવું.

ઉપાય ૨ જો:—મોથ, પીપર, અતિવિખની કળી, અને કાકડાશીંગનું ચૂર્ણ મધમાં આપવું.

ઉપાય ૩ જો:—જીર્ણ જ્વર—જે માયાંને રાતે ઠંડા પાણીમાં પલાળી રાખવાં, ને સહુવારમાં તહેને ત્રણ રૂપીયા ભાર ગાયના દૂધમાં ઘસીને પાવાં. આ પ્રમાણે સાત દિવસ સુધી કરવાથી જીર્ણજ્વર જશે.

ઉપાય ૪ જો:—જેઠી મધ, વાંસ કેપૂર, ડાંગેરની ધાણી, અને શુદ્ધ કરેલું રસાંજન (કાંસાજન—આપરીયું) ને સમ ભાગે લેઇ ઉકાળો કરીને પાવો.

ઉપાય ૫ જો:—મોથ, હરડે, લીમડાની છાલ, કડવાં પરવર અને જેઠી મધને સમ ભાગે લઇ, કવાથ કરીને પાવો.

ઉપાય ૬ જો:—નાગરમોથ, પિત્તપાપડો, કાળોવાળો અને પદ્મકાષ્ઠને સમ ભાગે લેઇ ઉકાળો કરીને પાવો.

ઉપાય ૭ જો:—ટકણખારને નાગરવેલના પાનમાં મૂકી, વાટીને આપવો.

ઉપાય ૮ જો:—દાંત આવતી વખતનો તાવ-

દેશી પુંવાડીયા (કુંવાડીયા) નાં પાનાં ખાશી તેનું પાણી ગાળીને થોડુંક પાવું.

ઉપાય ૯ મો:—તાવ સાથે ઉધરસ, અતિસાર ને ઉલટી પણ મટે. લીંડી પીપર, મજીઠ, નાગર-મોથ, અને કાકડાશીંગને સમ ભાગે લેઈ, ચૂરણ કરી, એક માસા સુધી મધમાં ચટાડવું.

ઉપાય ૧૦ મો:—અતિવિખની કળી અને નાગર મોથનું ચૂરણ મધમાં ચટાડવું.

(૩૪) તાવમાં, તેમ એમની એમ, તાણ આવતી હોય તહેના ઉપાય.

૧ લો—ડુંગળીને ખાંડીને નાક આગળ ધરવી.

૨ જો:—તંબાકુની ધૂણી આપવી.

૩ જો:—ફટાકડા નામના છોડનાં^૧ પાનાં વાટી, તેનો ૩ ૦૧ ભાર રસ પાવો.

(૩૫) તાલવે ખાંડા પડ્યાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—સાખરશીંગાને ગાયના દૂધમાં, કે ગરમ કરેલા ધીમાં ઘસી તાલકા ઉપર લેપ કરવો,

૧ આ છોડનાં ખીને ન્હાનાં છોકરાં થુંકમાં બોળીને ફટાકો ફેડે છે.

અથવા સાબરશીંગાને ગાયના દૂધમાં ઘસીને જરા પાવું.

ઉપાય ૨ જો:—વાસણ વેલનાં કુંમળાં ન્હાનાં પાનાંને વાટી ત્હેની લુગદી તાળવા ઉપર મૂકવી.

ઉપાય ૩ જો:—કડવાં કારેલાં અને આંખા હુળદરને સમ ભાગે લેઈને વાટવાં, પછી તેમાં જરા માંખણ મેળવી, ત્હેની લુગદી તાલવા ઉપર મૂકી, ત્હેની ઉપર દીવેલાનું પાનું મૂકી, પાટો બાંધવો.

ઉપાય ૪ થો:—તાલકુ ફડફડ કરતું હોય ત્યારે—મ્હોટી હરડે, વજ, અને ઉપલેટ સમ ભાગે લેઈ ખાંડીને ઊકાળો કરવો, પછી તેમાંથી બે આની ભાર ઊકાળાના પાણીમાં જરા મધ નાખીને પાવું.

(૩૬) બાળકને વારે ઘડીએ તરસ લાગ્યા કરતી હોય ત્હેનો ઉપાય.

વાળો અને સાકરનું ચૂર્ણ કરી, મધમાં ચ-ટાડવું.

(૩૭) દાંત આવતી વખતે થતી પીડાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—ઘાવડીનાં ફૂલ, પીપર, અને આંખળાંનો રસ એમાં જરા મધ નાખીને દાંતના મૂળ (પેદુ) માં ચોપડવું તેથી દાંત તાકીદે આવી પીડા દૂર થશે.

ધાવડીનાં ફૂલ અને પીપરને ઝીણી વાટી, કપડ છાણુ કર્યા પછી તેમાં આખળાંને રસ અને મધ મેળવવું જોઈએ.

આંખળાંની મોસમ ન હોવાથી તે ન મળે તો સુકાં આંખળાંને પાણીમાં પલાળી તે પાણી કામમાં લેવું.

ઉપાય ૨ જો:—આંખળાના રસમાં મધ નાખીને તેને પેઢાં ઉપર ઘસવું.

ઘોળી નિર્ગુંડીના ઝાડનાં પૂર્વ દિશા તરફનાં મૂળ લાવી, બાળકના ગળામાં બાંધવાથી દાંતની વેદના મટે છે.

ઉપાય ૪ થો:—જીરૂ અને પીપરને સમ ભાગે લેઈ પાણીમાં વાટી, ૩ ા ભાર પાણી ૩નાં પુમડાવતી પાવું, તેમ તેની આંગળી મોંમાં ફેરવવી.

(૩૮) બાળકને હંમેશા નિરોગી રાખવાનો ઉપાય.

બાળક એક મહિનાનું થાય ત્યાં સુધી ત્હેને એકેક વાવડીંગ ઝીણું વાટીને મધમાં ચટાડવું, બીજો મહિનો શરૂ થાય એટલે જે વાવડીંગનું ચૂરણ મધમાં ચટાડવું. આ પ્રમાણે દરેક મહિને એકેક વાવડીંગ વધારતા જવું, એટલે ત્હેને પછી કોઈ પણ પ્રકારનો

રોગ થશે નહિ.^૧

(૩૯) નેત્ર માટે ઉખટો કરવાની રીત.

મીઠું (ખાવાનું) તેલ ટાંક ૦૧, લોદર ટાંક ૦૧, રસવાંતી ટાંક ૦૧, જીરૂ ટાંક ૦૧, સીંદુર ટાંક ૦૧, લવંગ ટાંક ૦૧, એલચી ઝીણી કામદી ટાંક ૦૧, મરીના કણ ૪, કુલાવેલી ફટકડી ટાં. ૧, એ બધી ચીજોને ખૂબ ઝીણી ખાંડીને ચાળવી, પછી કાંસાની થાળીમાં, તાંબાના લોટાવતી એક પહોર સુધી મદવું, ને છેક સુરમા જેવું ઝીણું થાય એટલે તેનું અંજન કરવું. આ દવાથી આંખનો વાબદનો રોગ પણ મટે છે.

(૪૦) બાળક ખાતાં પીતાં, તથા ખાધેલું પાચન

થયા છતાં, દુબળાં રહે છે તેનો ઉપાય.

લોંચ કોળું (પાતાળ કોળું), ઘઉં, અને જવનો લોટ, સમ ભાગે લેઈ દળીને ઘી સાથે ચટાડવું. તેની ઉપર મધ તથા સાકર નાખીને ગરમ કરેલું દૂધ પાવું. તેથી શરીર બળવાન થશે.

૧ વીરોલ અને લાલ કોડલીવર ઓછા વગેરે દવા કરતાં આ દવા થી ખોટી છે ? સસ્તી પણ છે. માટે બાળકને કોઈ અનુભવી વૈદને બતાવી આ દવા કરવામાં ધણો ફાયદો છે. વીરોલ જેવી ચરખીવાળી વસ્તુઓ અન્નાહારીઓ માટે સારી કહેવાય નહિ.

(૪૧) બાળકને નિરોગી ને બળવાન

કરવાનો ઉપાય.

સુકાં અંજીર અને બેદાણા સરખા ભાગે લેવાં, પછી ત્હને ખાંડીને તેની અંદર કેસર, લવિંગ, એલચી, જાયફળ, જાવંતરી, વાંસકપૂર (વાંસ લોચન), ચારોળી ને ખસખસ નાખી, તે બધાંના એકંદર વજનની બરોબર તેમાં સાકર મેળવવી, ને પછી તે બધું, ભીંજાઈ રહે તેટલું તેમાં ઘી નાખી, એક માટીના રીંઠા વાસણમાં ભરી રાખી, તેમાંથી રોજ બાળકને તેની ઉંમરના પ્રમાણમાં ખવડાવવું. ખાતાં પહેલાં તેમાં પા માસો ગળોતું સત્વ નાખવું. દવા સવારમાં ખાવાની છે.

મોટા માણસ માટે પણ આ દવા ઘણી ઉપયોગી છે.

(૪૨) બાળકના પેટના રોગના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—પેટ દુખતું હોય ત્યારે—હીંગ, જીરૂ, સિંધવખાર, સંચળ, પીપર, ઘોળાં મરી, અજ-મો, બાલહુરડે, અને વડાગરા મીઠાને સમ ભાગે લેઈ ખાંડી, ખલમાં પાણી સાથે પરતી, મગના દાણા

જેવડી ગોળીઓ કરવી, ને પછી ગોળી એક મધમાં ઘસીને કે વાટીને ચટાડવી.

ઉપાય ૨ જો:—પેટમાં વાયુ વધ્યો હોય—હીંગોળુનાં પાનાંને ખાશી, પેટે ખાંધવાં, તેમ તેનું જરાક પાણી પાવું.

ઉપાય ૩ જો:—પેટ ચઢ્યું હોય—કારેલીનાં પાંદડાંનો રસ પૈસા એક ભાર કાઢી, તેમાં થોડી દળેલી હુળદર નાખીને પાવો, એટલે ઉલટી તથા દસ્ત થઇને પેટ ઉતરી જશે.

ઉપાય ૪ જો:—સદર—ચંપાનાં અથવા દેશી ચોરના પાનાંને દીવેલ ચોપડી, ૧ ભરસાડમાં ભારી પેટે ખાંધવાં.

ઉપાય ૫ જો:—પેટના કુલાવાનો—અરીઠાંને પાણીમાં શીણી, તેમાં જરા ઘરનો ધુંવા^૨ નાખી, બાળકના નખે તથા કપાળે ચોપડવું.

ઉપાય ૬ જો:—દૂધ વિકારથી પેટમાં દૂધનાં કોકડાં બાઝી જઈ વાયુ ઉત્પન્ન થાય છે, ને તેથી

૧ ચુલાની અંદરની બિન્દી બિન્દી રાખોડી. ૨ રસોડાની ભાંતે ચોટેલા ધૂમાડાનાં રજકણ.

ખચ્યુ રડ રડ કરે છે તેનો ઉપાય.—હીમજી હરડે માસા ચૌદ, સડકચૂરો માસા સાત, વરીઆળી માસા સાત, કુલાવેલો ટંકણખાર માસા સાડા ત્રણ (અથવા એ ભાગ હરડે, એક ભાગ સડકચૂરો ને વરીઆળી, તથા ટંકણખાર અર્ધો ભાગ લેવો.) એ બધાંને ખાંડી કપડે ચાળી, પાણી સાથે બળમાં પરત્યા પછી ત્હેની ચણાના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક માના ધાવણમાં ઘસીને પાવી.

બાળકને શક્તિ અને વધ પ્રમાણે દવા આપવી.

ઉપાય ૭ મો:—પેટમાં ભાર થયાના ઉપાય:—રીંગણા (વંતાક) ને ભરસાડ (ચુલાની ઊંની રાખોડી) માં બાફી, તેમાં જરા સાજીખાર નાખ્યા પછી પેટ ઉપર બાંધવું, તેથી દસ્ત થઇ પેટનો ભાર નીકળી જશે.

ઉપાય ૮ મો:—કારેલી, અરડુસી નાગરવેલ (પાકાં પાન,) અને જાંબુડાની છાલના રસમાં જરા ઘોડાવજ ઘસીને પાવું.

બાળક જો ખાતું હોય તો તેણે, અને તે ન ખાતું હોય તો તેની માએ પથ્ય પાળવી.

ઉપાય ૯ મો:—પેટમાં ચુંક આવતી હોય. આવળનાં પાનાંને ખાંડીને પાણીમાં બાફવાં, પછી

તેમાં હુળદર, સાજીખાર, ને તેલ નાખી જરા ગરમ કરીને પેટ ઉપર બાંધવાં.

ઉપાય ૧૦:—ભાંગરાના પાનાના રસમાં જરાક ઘી નાખી ત્રણ દિવસ સુધી પાવું.

ઉપાય ૧૧ મો:—ઈંદ્ર વાણી (ઈંદ્રવાયણી) નાં મૂળ, પાણીમાં ઘસી તેનો પેટ ઉપર લેપ કરવો.

ઉપાય ૧૨ મો:—પેટમાં લોહીની ગાંઠ પડી હોય, અથવા શૂળ કુટ્યું હોય તેનો ઉપાય.

સમુદ્ર કળને ગાયના ઘીમાં ઘસી, બાળકને, ઉંમર તથા શક્તિના પ્રમાણમાં પાવું.

ઉપાય ૧૩ મો:—બાળકનું પેટ કુલીને મ્હોટું થાય, ચકરી આવે, બેભાન અવસ્થા થવા માંડે, શરીરે ટાઢો પરસેવો વળે, કોઈ વખતે મુન્નરો આવે, ને કોઈ વખત તાવ પણ ભરાઈ આવે તેનો—

અંજીરના ઝાડનાં સુકાં લાકડાંને બાળી ભસ્મ કરવી, પછી તહેને તાજા પાણીમાં મેળવવી, ને ઠરવા દેછ, બાળીને નીતર્યું પાણી લેવું, પછી તે પાણીમાં ફરી થોડીક ભસ્મ નાખી, નીતર્યું પાણી લેવું. આ પ્રમાણે છ સાત વખત કર્યા પછી તે પાણી પીવાથી ઉપર બતાવેલા બધા રોગ મટશે.

(૪૩) બાળકને પલુર^૧ લાગી પિત્તપાંડુ થઈ
ગયાનો ઉપાય.

લીંડી પીપરને બળમાં બહુ ઝીણી પરતી,
તેમાંથી થોડી થોડી, રોજ મધમાં ચટાડવી.

(૪૪) બાળકનો પેસાબ બંધ થયાનો ઉપાય.

પીપર, મરી, સાકર, મધ, ન્હાની કાગદી એલ-
ચી, અને સિંધવ, એનું ચૂર્ણ કરીને પાણીમાં પાવું.

(૪૫) શરીરે ફેદલીઓ થયાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—પીપળાની છાલ અને જૂની
ઈંટને પાણીમાં ઘસી, ફેદલીઓ ઉપર લેપ કરવો.

ઉપાય ૨ જો:—રતાંદલીને પાણીમાં ઘસી
ફેદલીઓ ઉપર ચોપડવું.

ઉપાય ૩ જો:—રેવંચીનું લાકડું પાણીમાં ઘસી
ફેદલીઓ ઉપર લેપ કરવો.

૧ વરસો વરસ ગર્ભ રહેવાથી બાળકને ધાવણ છોડા-
વવું પડે છે. કેમકે ગર્ભવંતી સ્ત્રીનું ધાવણ ધાવ્યાથી બાળક,
પિત્તપાંડુ થઈ જાય છે. આવાં છોકરાંને સવાસુરીયાં કહે છે.
તેમ છોકરાંને પલુર લાગ્યું કહેવાય છે. આવી સ્ત્રીઓને પ્રસવ
થયા પછી બાર મહિના સુધી પીપર રાખવાથી ધણો લાભ
પાાય છે.

(૪૬) ફેફડે, સસણી ને વરાધનો ઉપાય.

કાળીપાઢનું મૂળ, ઠડું, નસોતર, હુળદર, ને હીંગોરાના મુળને પાણીમાં ઘસી સોકટી કરવી, ને પછી પાણીમાં ઘસીને પાવી.

(૪૭) બાળાગોળી કરવાની રીત.

રીત ૧ લી—ખુરાસાની વજ, બાયફળ, ઇલાયચી, મોચરસ, મ્હોટી હરડે, બલદાણા, તાલીસપત્ર, નાગકેસર, ત્રિક્ષ્ણ^૧, માયાં, દાડમછાલ, પીપળ, શુદ્ધ કરેલો હીંગળોક,^૨ બાલ હરડે, ખરાસ માસા ત્રણ, અપ્રીણ માસા ૦૧, અરડુસાની છાલ;—

ઉપરની રકમોમાં જેનું માપ આપેલું નથી તે દરેક તોલો તોલો લેવી, પછી ખાંડી, કપકછાણ કરી મધમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ કરી, ગોળી એક, પાણીમાં ઘસીને પાવી. આથી બાળકના તમામ જાતના રોગ મટશે.

રીત ૨ જી—હરડે, કસીસાં, જાવંત્રી, ત્રિક્ષ્ણ, ઇલાયચી, લવિંગ, વજ, બાખરાનાં બીજ, એને સમ

૧ હરડાં, બહેડાં ને આંબળાંને વૈદકમાં ત્રિક્ષ્ણ કહે છે. ૨ હીંગળોકને ખળમાં લીંબુના રસના સાત, તેમ ઘેરીના દૂધના સાત પુટ આપવાથી તે શુદ્ધ થાય છે.

લાગે લેઇ, ખાંડીને કપડછાણ કરવું, પછી પાણીમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક પાણીમાં ઘસીને પાવી. એથી બાળકના તમામ રોગ મટશે.

(૪૮) બાળકના મ્હોંમાં થુલીયું થયું હોય ત્હોનો ઉપાય.

એલચીના કણુને છોતરાં સાથે બાળી ત્હોની રાખ, મધમાં કાલવીને જીલ ઉપર ચોપડવી.

(૪૯) મરડાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો—હીંગને ખારેકમાં ઘાલી કપડ-મીટ કરવું, અપ્રીણુને લસણની કળીમાં ઘાલી કપડ-મીટ કરવું, ઘેચેલા ગાંજને ખારેકમાં ઘાલી કપડ-મીટ કરવું. પછી એ ત્રણેને દેવતાના અંગારા ઉપર સેકી ટાઢી પડ્યા પછી બળમાં પાણી સાથે પરતી, બાજરીના દાણા જેવડી ગોળીઓ ખાંધી, તેમાંથી ગોળી એક, પાણી સાથે ગળાવવી, અથવા થાનના દૂધમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૨ જો.—ચોખાની ઘાણી, જેઠીમધ, સાકર, અને મધ, એ બધાંને ચોખાના ધોવણમાં પાવાથી મરડો મટે.

(૫૨)

ઉપાય ૩ ને—ખાળાગોળી સાથે મરડાસીંગ ઘસીને પાવી.

(૫૦) મોંમાં ચાંદીઓ પાડ્યાનો ઉપાય.

પીપળાનાં તાજાં પાંદડાં, અને તહેની છાલ ઘણી ખારીક વાટી, તેમાં જરા મધ મેળવ્યા પછી દિવસમાં ત્રણવાર થોડું થોડું ચટાડવું.

ઉપાય ૨ ને—પીપળાની છાલ, અને તહેનાં પાનાં વાટી મધમાં કાલવી મોંમાં ચોપડવું. મોં આવેલું પણ મટશે.

ઉપાય ૩ ને—ફેંદીનો શુંદર પાણીમાં ઘસી મોંમાં પડેલી ચાંદીઓ ઉપર ચોપડવો.

(૫૧) મૃગી અને વરાધનો ઉપાય.

લસણની કળીઓ વાટીને હાથે પગે ને તાળવે ચોપડવી, તેમજ લસણની કળી, મરી અને અપ્રીણને સમ ભાગે લઈ પાણીમાં ઘસીને તાળવે ચોપડવું.

(૫૨) મખારખીનો ઉપાય.

આશરે ત્રણેક માસા ખેરની અંતરછાલને ગાયના દૂધમાં ઘસવી, પછી તેમાં અર્ધા મગ જેટલું ગોરૂચંદન ઘસી ત્રણ દિવસ સુધી સ્તુવારમાં પાવું.

(૫૩) બાળક વારંવાર રોયાં કરતું હોય
તેના ઉપાય.

ત્રિકુળા અને પીપરનું ચૂર્ણ મધ તથા ધીમાં
ચટાડવું.

(૫૪) રતવાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો-ચોપડવાનો તથા પીવાનો-સુકાં
આંબળાંને બાળીને કરેલી લસ્મ, કપૂર, અફીણ,
પારો, બાળેલું મોરચુથું, અને કણઝીરું તેલ,

ઉપરની રકમોને સમ ભાગે લેઈ કણઝીયા
તેલમાં પરતીને મલમ જેવું થાય એટલે રતવાવાળા
ભાગ ઉપર, તેમ ચાંદાં ઉપર ચોપડવું.

ઉપાય ૨ જો-તેમજ કાળી ઝીલનું મૂળ પા-
ણીમાં ઘસીને પાવું, અને ચાંદાં ઉપર તેમ રતવા-
વાળા ભાગ ઉપર ચોપડવું.

ઉપાય ૩ જો-મોટી પીલુડીના પાનાંની લ-
સ્મ, અને ધાવડીના ફૂલની લસ્મ સમ ભાગે લેઈ
મધમાં કાલવીને રતવાવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવી.

ઉપાય ૪ થો-શુદ્ધ કરેલા સોના ગેરૂને ગા-
યના દૂધમાં બળી, તેમાં મધ નાખીને ચટાડવું.

ઉપાય ૫ મો-બાળકને મોંઢે લાળ બહુ પ-

ડતી હોય તેનો ઉપાય—ઉપલસરી, તલ, લોદર અને જેઠીમધનો ક્વાથ કરી, મોંમાં ચોપડવું.

(૫૫) વાના ખુલાસાનો ઉપાય.

સેકેલી હીંગ અને સંચળને વાટી તેમાં મધ મેળવ્યા પછી, પાણી નાખીને પાવું. તેથી બંધાઈ ગયેલા વાની છૂટ થશે. હીંગ અને સંચળને સમ ભાગે લેવાં.

ઉપાય ૨ જો—વાયુ મટે ભૂખ લાગે દસ્ત બરોબર થાય તેવો—અજમોદ, સુંઠ, અને સિંધવ-ખારને સમ ભાગે લેઈ ચૂરણ કરી, ધાવણમાં પાવું.

(૫૬) વરાધ વિષે હકીકત.

આ રોગ ઘણું ખરું કેટલાંક છોકરાંને ચાર પાંચ વરસનાં થતાં સુધીમાં થાય છે, અને તે વખતે ઘણું કરીને બાળકને પિત્તજ્વર અને પેટમાં વાયુનો વધારો થયેલો હોય છે, તેમ છાતીએ ઠંડું બંધાઈ ગયેલો જણાય છે. રોગની શરૂઆતમાં સહેજમ થઈ તાવ આવે છે ને પછી લીલા રંગનો ઝાડો (દસ્ત) શરૂ થાય છે, તેમ જ છાતીમાં કફનો વધારો થયેલો હોવાથી ઉધરસ શરૂ થાય છે. આ રોગ જો વધારે મુદત રહે છે તો તેમાંથી બાળકને કાંપણી

થઇ આવી, બેભાન અવસ્થા થવા માટે છે, અને તેથી કોઇ કોઇ વાર બાળકનો દેહાન્ત થાય છે આ રોગ ઘણો લયંકર છે, માટે આજસ, કે બેકાળજી રાખ્યા વિના તાકીદે બનતા ઉપચાર કરવાની ઘણી જરૂર છે. આ રોગના થોડાક ઉપાય આ નીચે આપવામાં આવ્યા છે. આ રોગ વાળાને સાત દિવસ સુધી કાંઇપણ ગરમ વસ્તુ આપવી.

ઉપાય ૧ લેઃ—લવિંગ ટાંક એક, અને ટાંક-જુઆર ટાંક બે, એ બેને ઝીણાં વાટી કુંવારના લાબરાના રસમાં વાલ વાલપુર ગોળીઓ વાળી તેમાંથી ગોળી એક પાણીમાં ઘસીને પાવી તથા કપાળે ચોપડવી.

ઉપાય ૨ બેઃ—સસણી પણ મટે—જરૂં ટાંક ૨, સુંઠ ટાંક ૬, હરડે ટાં. ૨, રાઇ ટાં. ૨, તુલસીનાં બીજ ટાં. ૨, એળીયો ટાંક ૨, લસણ ટાંક ૨, કડવી નાઇનાં પાનાં ટાંક ૨, ઇંદ્રવારૂણી ટાં. ૨, બંદાલ ટાં. ૨, પટોલ ટાંક ૨, અથવા એ બધું સમ ભાગે લઇ, ખાંડીને ગોળમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ કરી, રોજ ગોળી ૧ ધાવણમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૩ બે.—આ રોગમાં પ્રથમ ગરમાળાનો ગોળ, બીજા બેદાણા, કાળીદ્રાક્ષ, બનફૂશાનાં

ફૂલ, કે તે ન મળે તો પાકાં પોયણાંનાં ફૂલ, વગેરે રેથક દવાઓ આપવી, અને જો કફતું જોર વધારે હોય તો કંપીલો, કેસર, કળીચૂનો, મ્હોટી હરડે દળ, ખહેડા દળ અને ઘોળા કાથાને સરખા વજનના લેઈ વાટીને પાણી સાથે ખળમાં ખળી, તેની ચણી-બોર જેવડી ગોળીઓ કરી, તહેમાંથી ગોળી એક ગરમ કરેલા ઘીમાં ઘસીને છાતીએ લેપ કરવો.

ઉપાય ૪ થો:—કણુઝીના ફળની મીંજ, અને કાચા મોરચુથા રતી એક ભારને પાણીમાં પરતી સરસવના દાણા જેવડી ગોળીઓ કરી, ગોળી એક ખવડાવવી.

ઉપાય ૫ મો:—કાચ એળીયો, અને શુદ્ધ કરેલા નેપાળાને સમ ભાગે લેઈ, લોઢાની કઢાઈમાં નાખી, વગર વીઆયેલી ગાયના મૂત્રમાં ઘુંટવું, ને પછી તહેની મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક ધાવણમાં ઘસીને પાવી.

છોકરું ખાતું હોય તો ખીચડી ખવડાવવી.

ઉપાય ૬ ઠો:—કંપીલો માસા ચાર, કંકુ માસા ચાર, અને હીંગ માસો એક, એ ત્રણેને દહીંના પાણીમાં વાટી મરીના દાણા જેવડી ગોળીઓ કરી,

ધાવણા છોકરાને ગોળી નંગ એક ગરમ પાણી સાથે આપવી. મ્હોટાને ત્હેની વયના પ્રમાણમાં આપવી.

ઉપાય ૭ મો:—મરી ગયેલું સુકું અળસીયું પાણીમાં ઘસીને, તેનું એક ટીપું બાળકના ગળામાં મૂકવાથી વરાધ આગળ ન વધતાં રોકાય છે.

ઉપાય ૮ મો:—બકામ લીમડીનાં પાનાંને એરંડીયું (દીવેલ) ચોપડી ભરસાડીયાં કરી પેટે બાંધવાં.

ઉપાય ૯ મો:—કસુંબીનાં ફૂલ, બાળકના પેસાબમાં બદબદાવી, પાણી ગાળી લેવું, પછી તેમાંથી થોડું થોડું પાણી, દહાડામાં બે ત્રણ વાર ચમચા વડે પાવું.

ઉપાય ૧૦ મો:—જવાસાનાં માસા બે ભાર મૂળિયાને પાણીમાં ઉકાળીને તે પાણી પાવાથી ઘણી વાર આ રોગ મટે છે.

ઉપાય ૧૧ મો:—બાવળના ગુંદર અને કાચ એળીયાને સમભાગે લેઈ બળમાં કુંવારના રસમાં પરતી, તેની પેટ ઉપર ખરડ કરવાથી આરામ થાય છે.

ઉપાય ૧૨ મો:—ઘોડા ચોળી (અશ્વચોળી) આ રોગને મટાડે છે. માટે બાળકને ત્હેની શક્તિ અને ઉંમરના પ્રમાણમાં આપવી.

ઉપાય ૧૩ મોઃ—ખાંમનાં પાનાં વાટી તેના રસમાં ગોળ નાખીને પાવો.

(૫૭) વાધણીના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લોઃ—નાળીએરના પાણીમાં જરા સાકર ઘસીને ચટાડવાથી, કે પાવાથી વાધણી મટેછે.

ઉપાય ૨ જોઃ—કેટલીકવાર અરીઠાને સારી (કાચી) ખાળકના ગળામાં ખાંધવાથી વાધણી ખંધ પડે છે.

(૫૮) શરદીના ઉપાયઃ ખાંસી પણ મટે.

ઉપાય ૧ લોઃ—કાકડાસીંગ, તથા કડાના ઝાડના પાનાંને ખારીક વાટી મધ સાથે ચટાડવાં.

ઉપાય ૨ જોઃ—ખાંસી, તાવ ને અતિસાર પણ મટેઃ—ખાલા ખીલીનો ગર્ભ, ધાવડીનાં ફૂલ, કાકડાસીંગ, ખીપર અને અતિવિખની કળી સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી, મધ અથવા ગોળમાં આપવું.

(૫૯) શકિત (ખળ) વધારવાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લોઃ—ચઢતા પ્રકારના ખજૂરને ઘોઘ નાખી. તેમાંના ઠલીયા કાઢી નાખવા, પછી ત્હેને દૂધમાં પલાળી રાખી મસળી નાખવું, ને પછી ત્હેને ગાળીને, દિવસમાં બે ત્રણ વાર પાવું.

ઉપાય ૨ નો:—જે વરસથી મ્હોટાં બાળક માટે ખારેકને ઘોઘ સ્વચ્છ કરી દૂધમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૩ નો:—પીપર, પીપરીમૂળ (ગંઠોડા), ગરમાળાનો ગોળ, અને સિંધવ સમભાગે લેઈ ઘીમાં પાવું.

ઉપાય ૪ થો:—આસંદને બહુ ઊંચું ખાંડી કપડછાણ કરવું, પછી તેમાંથી થોડુંક ચૂર્ણ દૂધમાં નાખીને પાવું, અથવા આઠ ભાગ દૂધમાં એક ભાગ ચૂર્ણ નાખી ગરમ કરીને પાવું.

ઉપાય ૫ મો:—ખસખસ, બદામની મીંજ, તથા ચારોળીને સમ ભાગે લઈ, ગાયના દૂધમાં ખીર કરીને પાવી, તે ગરમ હોય ત્યારે તેમાં થોડુંક ઘી ને ગળોતું સત્વ એક માસો નાખવું.

(૬૦) શૂળનો ઉપાય: આમ અને અજીર્ણ પણ મટે.

ઉપાય ૧ લો:—ધાણા અને સુંઠને સમ ભાગે લેઈ ઉકાળો કરીને પાવો.

ઉપાય ૨ નો:—આફરો પણ મટે-સિંધવ-ખાર, સુંઠ, એલચી, હીંગ, ભારંગમૂળ, અને ઘોડા વજ, સમભાગે લેઈ ત્રેણું ચૂર્ણ ઘી સાથે ચટાડવાથી આફરો મટે, અને પાણી સાથે આપવાથી શૂળ મટે.

(૬૧) શરીર પુષ્ટ કરવાનો ઉપાય.

મારેલું સોનું, ઉપલેટ, મધ, ઘી, અને વજનું ચુર્ણ એક વરસ સુધી ચટાડવું. તેથી ગળ, બુદ્ધિ, ને પુષ્ટી મળશે.

(૬૨) સંગ્રહિણીના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—કેાથમીર, જીરૂ, અને સાકરને ચાવીને ખવરાવવું.

ઉપાય ૨ જો:—ખીલીનો ગર્ભ, અને સુંઠને સમભાગે લેઈ ખળમાં ઝીણી પરત્યા પછી તહેની ગોળમાં મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળવી, ને તેમાંથી એક ગોળી ધાવણ કે પાણીમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૩ જો—રક્ત સંગ્રહિણીનો—ગાયના ઘીમાં અથવા ગાયના દૂધમાં માયાને ઘસીને પાવું.

ઉપાય ૪ થો—આમ અને સંગ્રહિણીનો—ઠંડા પાણીમાં સુંઠ ઘસી તેમાં સુંઠના જેટલો ગોળ, સાકર, કે ઘી નાખી ગરમ કરીને થોડું થોડું પાવું.

ઉપાય ૫ મો—આમલીની છાલનું ચૂરણ દહીંમાં બે ત્રણ વખત ચટાવું.

ઉપાય ૬ ઠો—આમ અને સંગ્રહિણીનો—લસણની કળીને ઉભી ચીરી, તેમાં તલપુર અરીણ ધા-

લીને સેકવી, ને પછી તેની મગના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી, ગોળી એક સહુવારે ને ગોળી એક સાંજે ખવરાવવી.

ઉપાય ૭ મો—વાયુની પીડા, કમળો, તાવ, ને પાંડુરોગ મટે.—હલદર, દારૂહલદર, દેવદાર, ઉલી રીંગણીનું મૂળ, ગજ પીપર, ગધી સમેરવાનું મૂળ, અને સુવા, એનું ચૂર્ણ કરી મધમાં મેળવીને ચટાડવું.

(૬૩) સસણીના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો—ત્રિક્ષ્ણા, જેઠીમધ, અને મ્હોટી હરડેને સમ ભાગે લેઈ, ગરમ પાણીમાં ઘસી, તેમાં જરા સિંધવખાર અને મધ નાખીને પાવું.

ઉપાય ૨ જો—નાગરવેલના પાનને દીવેલ ચોપડી છાતી ઉપર મૂકવું, ને પછી તેની ઉપર ધીમો સેક કરવો.

ઉપાય ૩ જો—ચણાની દાળ જેટલો પાપડીયો ખારો વાટી, તેમાં જરા ગોળ મેળવીને ચટાડવો.

ઉપાય ૪ થો—સાજીખારને પાણીમાં ઘોઈ, ધાવણમાં વાટીને ચટાડવો, તેથી ઉલટી થઈ સસણી નરમ પડશે.

ઉપાય ૫ મો—ગાયના મૂત્રને વસ્ત્રમાળ કરી, તેમાં જરા હુળદર નાખીને પાવું.

ઉપાય ૬ ઠો—ઘોળી કુંગળીના ગાંઠીયાને ચીરી, છોકરાંના નાક આગળ ધરવું.

ઉપાય ૭ મો—કાળીજીરી અને હુળદર, સમ ભાગે લેઈ પાણીમાં ઘસીને પાવી.

ઉપાય ૮ મો—ઠપ્પુતરની હુગારને વાટી મધમાં ચટાડવી.

ઉપાય ૯ મો—દમ પણ મટે.—ગંધક ટાંક એ, શુદ્ધ કરેલો પારો^૧ ટાંક ૧, શુદ્ધ કરેલો હીંગ-જોક ટાંક ૨, ચોખા ટાંક ૩, એ બધું ઝીણું વાટી ખળમાં ભાંગરાના પાનાના રસ સાથે ખળીને, ખાજરીના દાણા જેવડી ગોળીઓ વાળવી, તે તેમાંથી ગોળી એક ખાળકની શક્તિ પ્રમાણે આપવી.

૧ પારાને શુદ્ધ કરવાની રીત—એક તપેલીમાં એક તોલો પારો નાખી તેની ઉપર તપેલીને અંધબેસતું આવે તેવું ઢાંકણું ઢાંકવું, પછી તે ઢાંકણામાં પાણી રેડી, તપેલીને ચુલા ઉપર ચઢાવી, ધીમે તાપ કરવો. તેથી અંદરનો પારો ઉડીને ઢાંકણાની નીચે ચોટશે, તે એક વાસણમાં લેઈ તેને એ વખત પાણીમાં ધોઈ નાખવો, તેથી શુદ્ધ થઈ દવાના કામમાં વાપરવા લાયક થશે.

આ ગોળીઓમાંથી રોજ ત્રણ ત્રણ ગોળીઓ
ખેડોટાં માણસ ખાય તો ત્હેને પણ દમનો રોગ મટે.

ઉપાય ૧૦ મો.—દીકામાળી, રેવંચી, અને
કાચ એળીયાને સમ ભાગે લેઈ ગરમ પાણીમાં વાટી
પેટે તેમ ડુંટીની આસપાસ લેપ કરવો.

(૬૪) સલેખમનો ઉપાય, શરદી પણ મટે.

ખાળકના માથા ઉપર તેમ નાક ઉપર અફી-
ણના કસુખાનો લેપ કરવો, તેમ પેટમાં વિકાર
હોય તો પેટે પણ કસુખો^૧ ચોપડવો.

(૬૫) હોજરીમાં લોહી જામી ગયું હોય તો તે
ગાળીને આરામ થવા માટે નીચેના

ઉપાય કરવા.

ઉપાય ૧ લો:—કુદીનાનાં લીલાં અથવા સુકાં
પાનાંને પાણીમાં વાટીને પાવાથી હોજરીમાં બંધાઈ
ગયેલું લોહી વેરાઈ જાય છે.

ઉપાય ૨ જો:—કબુતરના બચ્ચાંની હાડકો
ખાંડી લોટ કરી, એક માસા સુધી ફકાવવી, તેથી
બંધ થયેલું લોહી વેરાય છે. (માંસાહારી માટે આ
દવા ઠીક છે.)

ઉપાય ૩ જો:—આ રોગમાં ઉલટી કરાવવાથી ફાયદો થાય છે.

ઉપાય ૪ થો:—હોજરીમાં લોહીની ગાંઠ બાઝી હોય:—સમુદ્રફળને ગાયના ધીમાં ઘસી, શક્તિ પ્રમાણે આપવું (ઝેરી છે માટે વિચારીને આપવાનું છે)

(૬૬) હુગામણ (ઝાડા) ના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—ગાયના ધીને ગરમ કરી, તેમાં જાયફળ, અને સુંઠ ઘસીને પાવું, અથવા ચટાડવું.

ઉપાય ૨ જો:—ઇંદ્રજવના મૂળને છાશના નીતર્યા પાણી (પરાચ)માં ઘસીને પાવું, તેમાં થોડીક હીંગ વાટીને નાખવાની જરૂર છે.

(૬૭) થાનના રોગ અને ધાવણ લાવવાના ઉપાય.^૧

બાળકનું જીવન ધાવણ ઉપર છે, અને ધાવણનું સ્થાન માતાનાં થાન છે, તેથી થાનમાં વિક્રિયા થતાં ધાવણ આવવાને, તેમ ધાવવાને બાળકને હુરકત પડે છે, આથી થાનના થોડાક ઉપાય આ નીચે આપવામાં આવ્યા છે.

૧ ખરૂં જોતાં બાળકના ઉપચારોમાં આ બે બાબતોનો સમાવેશ ન થાય, તો પણ બાળકને તેમ માતાને આ વિષયની ધણી જરૂર હોવાથી દાખલ કર્યા છે.

થાન દુખતા હોય ત્હેના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો:—પીરોજો તોલા ચાર, ઘૂત (ધી) તોલા પાંચ, રાલ તોલા ચાર, કુલાવેલું મોરથુથુ તોલા ૪ અને મીણુ તોલા ચાર.

પ્રથમ ઘૂત અને મીણુ ગરમ કરી, ત્હેમાં પીરોજો, રાળ અને કુલાવેલું મોરથુથુ બહુ ઝીણું વાટીને નાખવું, ને પછી ઉતારી લેઇ, મલમ જેવું થાય એટલે થાન ઉપર ચોપડવું.

ઉપાય ૨ જો:—રસ કપૂર ટાંક ૪, આરતી કપૂર ટાંક ૪, સફેતો ટાંક ૪, હુળદર ટાંક ૪, હીરા દક્ષિણ ટાંક ૪, ઇલાયચી ટાંક ૪, રાળ ટાંક ૪, મરી માસા ૨, મીણુ તોલા ૨, ધી તોલો ૧.

મીણુ અને ધી ગરમ કરી તેમાં ઉપર બતાવેલી રકમો બહુ ઝીણી ખાંડીને નાખવી, ને મલમ જેવું થાય એટલે થાન ઉપર લેપ કરવો.

ઉપાય ૩ જો:—ફટકડી અને સફેતાને સમ ભાગે લેઇ, ગરમ કરેલા ધીમાં નાખી, મલમ કરી ચોપડવું.

ઉપાય ૪ થો:—થાંન ઉપર નાસુર પડ્યાં હોય તેને માટે—રસકપૂર, હીરાદક્ષિણ, ઇલાયચી અને માણસનાં અસ્તી (હાડકાં) ની ભસ્મ સમ ભાગે

લેઈ ગરમ કરેલા ઘી અને મીણમાં નાખીને ચોપડવું.

ઉપાય ૫ મો:—થાનની પીડા ઉપર—ઈંદ્ર વા-
ચણીનું મૂળીયું પાણીમાં ઘસીને ચોપડવાથી થાંનનું
દુઃખ મટે છે.

ઉપાય ૬ ફો:—થાંન પાક્યાં હોય તે રૂઝવ-
વાનો—રાયણના ઝાડનાં લીલાં છાંડીયાં લાવી, પાણી-
માં ઘસી, પાકેલા થાન ઉપર ચોપડવાથી રૂઝ વળશે.

ઉપાય ૭ મો સદર:—જુવારને પાણીમાં ખાંડી,
ગાયની છાશમાં રાંધી, સહજ ગરમ હોય તે વખતે
પાકેલા થાંન ઉપર મૂકી, પાટો બાંધવો. તેથી થાન
ઉપરનાં ગુંમડાં કુટીને આરામ થશે.

ઉપાય ૮ મો:—થાંન ઉપર છિદ્રો (ધારાં)
પડ્યાં હોય તેને માટે—રાજને ખૂબ ઝીણી વાટીને
તેમાં, તેના વજનથી ચાર ગણું ગાયનું ઘી નાખીને
બહુ ગરમ થવા દેવું, ગરમ થતી વખતે લાકડાના
કડકાથી હલાવવું, પછી તેમાં મરડાશીંગ અને મોર-
ચુંચું વાલ વાલ વાટીને નાખવું, પછી હુકકાના પા-
ણીથી થાંન ઘોઈ નાખી, તેની ઉપર તેનો લેપ કરવો.

ઉપાય ૯ મો સદર:—કપાસના છોડનાં મૂળી-
યાં, અને દુધીને વાટી, ઘઉંની કાંજમાં મેળવીને
થાન ઉપર લેપ કરવો.

ઉપાય ૧૦ મો સદર:—વાંઝણી કંકોડી (કંકોડી, જેના ફળનું શાક થાય છે તે) નાં મૂળને પાણીમાં ઘસી, ગરમ કર્યા પછી, ટાઢું પડે એટલે ચોપડવું.

ઉપાય ૧૧ મો સદર:—કુંવારના લાખરા (કુંવાર પાઠ) ના મૂળને પાણીમાં ઘસી, તેમાં જરા દળેલી હુળદર નાખી ચોપડવું.

ઉપાય ૧૨ મો સદર:—મીઠળને પાણીમાં ઘસીને ચોપડવું.

ઉપાય ૧૩ મો:—મીઠીયાવળ (સોના મુખી) નાં મૂળ, પાણીમાં ઘસીને લેપ કરવો.

ઉપાય ૧૪ મો:—હુળદર અને લોધરને પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો, અથવા હુળદર અને કુંવારના લાખરાનું મૂળ પાણીમાં ઘસીને ચોપડવું.

ઉપાય ૧૫ મો:—હીંગોરાનું મૂળ, પાણીમાં ઘસી, ગરમ કરીને ચોપડવું, અને તહેની ઉપર ધંતુરાનાં પાનને શેકીને દિન ત્રણ સુધી રોજ જુદાં જુદાં બાંધવાં.

ઉપાય ૧૬ મા:—કડવી ઇંદ્રવારણીનું મૂળ, પાણીમાં ઘસીને ચોપડવું.

(૬૮) સ્ત્રીને ધાવણુ લાવવા તથા વધારવાના ઉપાય.

થાંન સારાં હોવા છતાં પુરતું ધાવણુ ન આવતું હોય તો બાળકને ભૂખ્યાં રહેવું પડે, ને તેથી તેઓ જોઈએ તેવાં તંદુરસ્ત થાય નહિ. બાળકને ગમે તેટલું ગાયનું કે બકરીનું દૂધ પાયા છતાં તેને પોતાની માના દૂધ જોડેલો સંતોષ મળતો નથી, તેથી કહેવત છે કે “દૂધ તો માયકા, ઓર દૂધ કાયકા ?” આથી ધાવણુ વધે તેવા થોડાક ઉપાય આ નીચે આપવામાં આવ્યા છે.

ઉપાય ૧ લો—સાડી ચોખા એટલે ત્રહીના ચોખા શેર ૦૧ ને રાંધી, તેમાં પાણી શેર ૦૧ નાખી, ચોખીને ખાધાથી ધાવણુ વધારે આવે છે.

ઉપાય ૨ જો—શતાવરીને ગાયના દૂધમાં પાતાં, ધાવણુમાં વધારો થાય છે.

ઉપાય ૩ જો—કપાસના છોડનાં મૂળીયાં અને શેરડીનાં મૂળીયાં વાટીને, ઘઉંની કાંજીમાં મેળવીને ખાવાથી ધાવણુ વધે છે.

ઉપાય ૪ થો—ગજોના ઉકાળામાં ગાયનું દૂધ નાખીને પીવું.

ઉપાય ૫ મો—ભોંય (પાતાળ) કાળાનું ચૂર્ણ દૂધમાં સાકર સાથે પીવું.

ઉપાય ૬ ક્રો—ગરમ કરેલા ગાયના દૂધમાં
ઝે માસા સુધી પીપરનું ચૂર્ણ (વાટેલી પીપર)
નાખીને પીવું.

ઉપાય ૭ મો—ઘઉંનો રવો, અને અખરો.
ડનાં પાનાં સમ ભાગે એકત્ર કરી, ત્હેની પુરીઓ
વણી, ગાયના દૂધ સાથે દિન સાત સુધી ખાય તો
ધાવણમાં ઘણોજ વધારો થાય.

ઉપાય ૮ મો—આસંદ, લોંચકોળુ, અને જેઠી-
મધને સમ ભાગે લેઈ, કાઢો કરી, ગાયના દૂધ
સાથે પાવો.

ઉપાય ૯ મો—ધાવણ માટે સવા (સુવા) ની
સુખડી કરવાની રીત. અર્ધ શેર ઘી અને અર્ધ શેર
ગોળનો પાયો કરી, તેમાં ખાજરી, કે ઘઉંનો શેર
લોટ અને અછેર સવા (ઝીણા ખાંડી લોટ જેવા
કરીને અથવા દળીને) નાખવા, ને પછી ત્હેનાં ચો-
સલાં પાડી, રોજ રહુવારમાં નવટાંક ચોસલાં ખાવાં.
આથી ખાળકનાં પેટમાં વાયુનો ભાગ હુશે તો તે
મટી, ધાવણમાં ખહુજ વધારો થશે.

ઉપાય ૧૦ મો—વિદારી કંદને ગાયના દૂધમાં
ધસીને પીવો.

(૬૯) હેડકીના ઉપાય.

પંચમૂળ સમ ભાગે લઈ અર્ધકચરાં ખાંડવાં,
પછી તેને પાણીમાં ઉકળવાં, ઉકળતી વખતે તેમાં
થોડુંક ગાયનું ઘી તથા ગાયનું દૂધ નાંખવું. ઉક-
ળતાં ઉકળતાં ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ટાઢું
પાડીને પીવું.

(૭૦) હાંફણી, સસણી, વરાધ, આફરો, તાવ,
ઉધરસ અને બાંધકુષ્ટનો ઉપાય.

એળીયો, ઈંદ્રવાણી, અને અજમાનો કવાથ
આપવો.

(૭૧) થાન દુખતાં હોય તેના ફરી બીજા ઉપાય.

સમડાના ઝાડની સમડીઓને છાશની પરા-
ચમાં બાફવી, ને પછી વાટીને તેની લુગદી દિન
સાત સુધી થાન ઉપર મૂકી, ઉપર પાટો બાંધવાથી
થાન દુખતાં રહેશે.

ઉપાય ૨ જો—થાન ઉપર ગાંઠ થઈ હોય
બ્રહ્મદંડી પંચાંગ સાથે લેવી, અને તેના વજન બરો-
બર શાહજીર લેઈ, ખાંડીને કપડે ચાળવું, ને પછી
તેમાંથી રોજ ટાંક ૨ ભારની સવારમાં ફાફી મારવી.

ઉપાય ૩ જો—કાળુ ગાંઠીયું નામનો છોડ
થાય છે તેનાં લીલાં પાનાં, પાણીમાં વાટી થાન

ઉપર બાંધવાથી ગાંઠ વેરાઈ જાય છે, અથવા ફાટી-
ને મટે છે.

(૭૨) થાન પકવવા માટે ઉપાય.

મીઠી ગલોડી (ટેંકુડી) નાં પાનાં વાટીને
તેની લુમદી મૂકવી, એટલે પાકીને વહેલું ફાટી
ફૂલ વળશે.

(૭૩) પાકેલાં થાન ફૂલવવાનો ઉપાય.

કડવા લીમડાનાં પાનાંને ધીમાં તળીને બાંધ-
વાથી ફૂલ વહેલી વળશે.

(૭૪) થાન ઉપર ચાંદી, કે ચાંદાં (ધારાં) પડી
ગયાં હોય તેનો ઉપાય.

કડાકાચર^૧ નામનો વેલો થાય છે. (જેનાં
પાનાં, મરચીના પાનાંને વધારે મળતાં આવે છે)
તેનાં પાનાંને વાટીને ચોપડવાથી તરત ફૂલ વળે છે
(અનુભવ સિદ્ધ દવા છે)

(૭૫) ધાવતી વખતે માથું મારવાથી થાનમાં
ગડબ ધાલી હોય તે મટવાનો ઉપાય.

નહાતી વખતે થાન ઉપર ચોટલાની લટો છુટી

૧ આ વેલાનું મૂળીયું પાણીમાં ધસીને આંખમાં આંજ-
વાથી સાપનું ઝેર ઉતરી જાય છે, તેમજ ઢોરને હરકોષ ઝેરી
જનવર કરડયું હોય તો તેની આંખોમાં આંજવાથી ઝેર
ઉતરે છે.

સાખી તેની ઉપર ગરમ પાણી (સહુન થાય તેવું ગરમ) રેડતાં જવું ને કાંસકી ફેરવતાં જવું, એટલે ગડબ વેરાઈ જશે. આ પ્રમાણે બે ત્રણ દહાડા સુધી કરવું જોઈએ.

(૭૬) ધાવણું ઓકડું મરી ગયા પછી થાનમાં ધાવણું વધી જઈ, તે ફાટ ફાટ થઈ, દુખતાં હોય તેના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો—દીવેલા (એરંડા) નાં પાનાં ગરમ કરી થાન ઉપર મટતા સુધી બાંધવાં.

ઉપાય ૨ જો—નદી, કે ખાડીમાંથી સેવાલ મંગાવી થાન ઉપર બાંધ્યાં કરવી.

ઉપાય ૩ જો—રીંગણીનાં પાનાં ગરમ કરીને બાંધવાં.

ઉપરની દવાઓ કરવાથી ધાવણું સુકાઈ જઈ આરામ થશે.

(૭૭) ધાવણું વધારવાના ઉપાય.

ઉપાય ૧ લો—સારસાપરીલાનાં મૂળીયાં પાણી કે દૂધમાં ઘસીને પીવાથી ધાવણુંમાં વધારો થાયછે.

ઉપાય ૨ જો—ખસખસ ને બાજરી એકઠી કરીને ફાંકવી.

છગનલાલ વિધારામ રાવળે રચેલાં પુસ્તકો.

૧ વિલાસિની અથવા સલતો જમ.	૧-૪-૦
૨ સજ્જન તે સજ્જન.	૦-૫-૦
૩ મનુકવિનાં નીતિ વચન ભાગ ૧ ભો. (ખીજી આવૃત્તિ).	૦-૧-૨
૪ જીવ હિંસા નિષેધ (ખીજી આવૃત્તિ).	૦-૪-૦
૫ સ્વચ્છતા (છઠ્ઠી આવૃત્તિ). (નવી)	૦-૪-૦
૬ ગુપ્ત વર્ણન કા.	૦-૩-૦
૭ રાજપીપળા સંસ્થાનની જૂઓળ.	૦-૪-૨
૮ જીવજી જીવન ચરિત્ર.	૦-૨-૨
૯ વાગડમેં સિંધીયુંકા બખેડા. (નવી)	
૧૦ પંચેન્દ્રિય ચરિત્ર ને ખીજી ૧૪ કાવ્યોનો સંગ્રહ (હિંદી યોગચાળાનો ઉત્તમ અંશ).	૦-૮-૨
૧૧ વૈદક વિલાસ ભાગ ૧ ભો.	૦-૮-૨
૧૨ વૈદક વિલાસ ભાગ ૨ ભો (ઓપધિ કોશ સહિત).	૧-૪-૨
૧૩ અટિશ રાજ્ય પહેલાંની ગુજરાતની આર્થિક સ્થિતિ.	૦-૩-૧

નં. ૧ થી લક્ષ્મીદાસની કુંવરી બુકસેલર, મુંબઈ કોટ પારસી સ્ટ્રીટમાંથી; ૮ ગુજરાત વર્ના. સો. માંથી; ૧૧, ૧૨ કોટ, સાચુન બિહારીજી, ગુજરાતી પ્રેસમાંથી; ને બાકીની લૂણાવાદમાં કર્તા પ્રાસેથી રાહડી કીમતે મળશે. સામટ પુસ્તકો લેનારને સાફ કમીશન આપવામાં આવે છે.

